

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus XLVI.
Fasciculus I.

BLUTMAN LÁSZLÓ

**A szabadságmegvonás bírói
felülvizsgálatának lehetőségei az
európai alapjogokban**

Szeged, 1995.

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et Juridicarum
Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae

JÓZSEF BALÁZS, ELEMÉR BALOGH, LAJOS BESENYEI, OTTÓ CZÚCZ, EMESE
ÉGETŐ, JENŐ KALTENBACH, IMRE MOLNÁR, FERENC NAGY, KÁROLY NAGY,
PÉTER PACZOLAY, BÉLA POKOL, JÓZSEF RUSZOLY, LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI,
JÓZSEF VERES

Redigit
KÁROLY TÓTH

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BALÁZS JÓZSEF, BALOGH ELEMÉR, BESENYEI LAJOS, CZÚCZ OTTÓ, ÉGETŐ
EMESE, KALTENBACH JENŐ, MOLNÁR IMRE, NAGY FERENC, NAGY KÁROLY,
PACZOLAY PÉTER, POKOL BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF, TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ,
VERES JÓZSEF

Szerkeszti
TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324-6523

A személyi szabadsághoz való jog¹ az emberi jogok egyik legfontosabb és legkorábban kialakult összetevője, része, mióta egyáltalán beszélhetünk ilyen jogokról. Az önkényes fogvatartás lehetőségének korlátozását célzó rendelkezések mindig legfontosabb részei voltak azon dokumentumoknak, melyek az egyén jogainak biztosítására kívántak garanciát nyújtani – egészen a Magna Charta híres 39. szakaszától, vagy aragóniai III. Péter privilégiumokat biztosító 1283-as dekrétumától a modern emberi jogokat szabályozó általános nemzetközi szerződésekig.² Nincs ez másként a számos, fontos európai alapjogot biztosító európai emberi jogi egyezménynél³ (a továbbiakban: Egyezmény) sem, melynek a személyi szabadságról szóló 5. cikkét *Golsong* egyenesen a szerződés kulcsának nevezi.⁴

Az Egyezmény személyi szabadság védelmét szabályozó 5. cikkének legfőbb célja biztosítani azt, hogy szabadságától önkényesen senkit ne

¹ Az alapjogok területén a "személyi szabadság" kifejezés az egyén fizikai értelemben vett szabadságát jelenti, ahogy a francia szakirodalomban használatos: "la liberté d'aller et venir", ld. B. *Boulloc*: Les abus en matière de procédure pénale. Revue de science criminelle et de droit pénal comparé. 1991/2. p. 232., valamint S. *Treichsel*: The right to liberty and security of the person. 1 Human Rights Law Journal 1980. p. 91.

² H. *Lauterpacht*: International Law and Human Rights. London 1950. p. 85.

³ Pontos elnevezése: Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelméről (Róma 1950), hatálybalépett 1953-ban. Magyarország ratifikáció után az 1993. évi XXXI. tv-el hirdette ki. Az Egyezmény végrehajtásának elősegítésére létrehozott, Strasbourgban (Franciaország) működő két szervnek, az Emberi Jogok Európai Bizottságának és Bíróságának döntéseit a következőképpen jelölöm. A Bíróság ítéleténél (forrás: Publications of the European Court of Human Rights, Judgements and Decisions, folyamatosan közzétéve) az eset elfogadott elnevezése [legtöbbször a kérelmező(k) neve] kiemelve, zárójelben a fenti kiadvány kötetének száma és a hivatkozott rész helye az ítéletben, bekezdés (par.) szerint. A Bizottság döntéseinél a benyújtott kérelem száma törve a benyújtás évszámának utolsó két számjegyével, majd a forrás megjelölése. A Bíróság elé kerülő eseteknél, ahol a Bizottság döntése függeléke az ítéletnek, a jelentésre való hivatkozás azonos módon történik, mint az ítéletnél, de az eset elnevezése előtt C. jelzi, hogy itt a Bizottság döntéséről van szó. A Bizottság döntéseinek felhasznált forrásai és további rövidítésük a következő: Yearbook of the European Convention on Human Rights (Yb.), Decisions and Reports. European Commission of Human Rights. (DR), Digest of Strasbourg Case-Law. Köln 1984. (D.) és ennek kiegészítő kötete (D.Suppl.), rendszeresen aktualizálva, European Human Rights Reports (EHRR), Recueil des Décisions (Rec.), Collection of Decisions. European Commission of Human Rights. (Coll.) A rövidítés előtt a kötet száma, míg utána a hivatkozás oldalszáma található.

⁴ H. *Golsong*: Le droit à la liberté de la personne. Droit Pénal Européen. Bruxelles 1970. p. 64.

foszthassanak meg.⁵ A cikk logikailag hármas tagolású: kinyilvánítja az egyén jogát a személyi szabadságra és biztonságra; felsorolja azon okokat, melyek alapján az egyént szabadságától meg lehet fosztani; kijelöli és meghatározza a kereteket a szabadságmegvonás jogszerűségének felülvizsgálatára. A cikk egésze egy brit szerződéstervezet nyomán került be mai formájában az előkészítő munkálatok során az Egyezménybe,⁶ és erőteljes angolszász elgondolást, hagyományt tükröz mind szerkezetében, mind szóhasználatában.⁷

A cikk első bekezdése a személyes szabadsághoz és biztonsághoz való jog rögzítése mellett az a)–f) pontokban tételesen felsorolja azon eseteket, amelyekben megengedhető egy személy megfosztása szabadságától. A cikk többi része a fogvatartott személy jogait tartalmazza, melyek röviden: jog a fogvatartás okairól történő tájékoztatáshoz [(2) bek.]; jog ahhoz, hogy a szabadságtól való megfosztást követően bírósági funkciót gyakorló szerv meghallgassa, ha bűncselekmény elkövetésének gyanúja miatt tartják fogva [(3) bek.]; jog a fogvatartás jogszerűségének felülvizsgálatára bíróság által [(4) bek.]; kártérítéshez való jog, jogellenes fogvatartás esetén [(5) bek.].

A jelen tanulmány tárgya a szabadságmegvonás bírói felülvizsgálatának kérdése az európai alapjogokban, melyet alapvetően az Egyezmény 5. cikkének (3) és (4) bekezdése szabályoz. Ennek megfelelően a további vizsgálatot erre a területre szűkítem le, nem foglalkozván a továbbiakban a személyi szabadság egyéb garanciáival, a szabadságmegvonást lehetővé tevő okokkal, a kártérítéshez való joggal stb.

⁵ Mind a Bíróság, mind a Bizottság többször leszögezi ezt, ld. pl. *Schiesser* (34) par. 30., *X v. UK* (46) par. 42., illetve 9997/82 31 DR 249. Hasonló a nemzeti bíróságok álláspontja az 5. cikkel kapcsolatosan, ld. pl. Franciaországban a Cour de Cassation 4/1980. (26 juin 1980) ítéletét.

⁶ Doc. CM/WP I.(50)2, A 915., ld. Collected Edition of the "Travaux Préparatoires" of the European Convention on Human Rights. Vol.III. The Hague 1976. p.280. *et seq.* A részleges szerződéstervezet annak nyomán született, hogy a Sir Oscar Dowson vezette brit küldöttség a hollandok támogatásával állhatatosan ragaszkodott a szakértői bizottságban egy olyan szerződés elkészítéséhez, mely a lehető legrészletesebben szabályozza a jogokat és azok korlátait. A legelső tervezetek ezzel szemben az emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatához (1948) hasonlóan gyakorlatilag csak felsorolták a biztosítandó jogokat. A britek ragaszkodtak ahhoz, hogy a szabadságmegvonást lehetővé tevő okok részletesen és tételesen felsorolásra kerüljenek a szerződésben, és javaslatukat a többi állam végül elfogadta. Ezzel elkerülték, hogy a részletesebb szabályozás helyett a homályos és bizonytalan "önkényes" kitétel legyen a szabadságmegvonás korlátja (példaként ld. erre a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmányának [New York 1966, (Magyarországon kihirdetve az 1976. évi 8 tvr-rel) 9. cikkét], ugyanakkor adaptálták az Egyezménybe az angolszász tradíciót.

⁷ Ami a jog szerkezetét illeti az angol közjogi felfogás a következő: "there are two main aspects of the law relating to individual liberty: first the grounds on which an individual may be deprived of his physical liberty, second, the remedies which an individual has if he wishes to contest the legality of such detention." A.W.Bradley: *Constitutive and Administrative Law*. Edinburgh 1977. p. 442.

Az Egyezmény 5. cikkének e két bekezdése a szabadságmegvonás bírói ellenőrzésének két különálló formáját nyújtja. E két intézmény kapcsolata különösen érdekes a büntetőeljárás területén, azonban hangsúlyozni kell, hogy itt két, egymástól függetlenül érvényesíthető ellenőrzési, felülvizsgálati formáról van szó, melyek jól elkülöníthető sajátosságokkal rendelkeznek. Így a (3) bekezdés tipikusan csak bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúja miatt bekövetkező fogvatartás (nálunk őrizetbe vétel, illetve előzetes letartóztatás) esetén alkalmazandó. A *habeas corpus* eljárást felölelő (4) bekezdés korlátokkal ugyan, de a szabadságmegvonás bármely, az (1) bekezdésben felsorolt formájánál felmerül, beleértve a különböző igazgatási jellegű őrizeteket (pl. alkoholisták, elmebetegek őrizete, kiadatási vagy kiutasítási eljárás alatt lévő idegenek őrizete stb.). Az eljárás a (3) bekezdés esetében a hatóságok kezdeményezésére indul, nem szükségképpen bírósági, hanem akár bírói funkciót gyakorló hivatalnok előtt is, míg a másik esetben a fogvatartott személy kérelmére, bíróság előtt.

Mielőtt rátérnék a szabadságmegvonás bírói felülvizsgálatával kapcsolatos kérdéskör tárgyalására, egy, az 5. cikkel összefüggő terminológiai problémát szükséges röviden jelezni, a fogalmi zavarok némi csökkentése és magyarázása érdekében. Ez a probléma éppen a szabadságmegvonás fogalmát és típusait érinti.

Az Egyezmény hivatalos angol és francia szövege két fogalmat használ a szabadságmegvonásra, ez az "arrest/l'arrestation" (tkp. letartóztatás), valamint a "detention/la détention" (tkp. fogvatartás). Az "arrest/l'arrestation" kifejezést az Egyezmény magyar fordítása letartóztatásnak, míg a "detention/la détention" kifejezést őrizetbe vételnek vagy őrizetben tartásnak fordítja. A "detention/la détention" kifejezés értelmezésem szerint, általában jelzi az Egyezményben a fogvatartást, szabadságmegvonást, bármilyen okból történjen is az. Ezzel szemben a magyar fordítás egy szűk fogalmat használ, hiszen az őrizetbe vétel a magyar büntetőjogban használatos, és a büntetőeljárásban a szabadságmegvonás egy speciális formáját jelöli. Az Egyezmény magyar fordítása kiskorúakat, elmebetegeket stb. is "őrizetbe vesz". Ennek elkerülésére a "detention/la détention" kifejezésre én a *fogvatartás/szabadságmegvonás* fogalmat használom egymással azonos értelemben. Ezzel szemben *letartóztatás* alatt értem a szabadságmegvonás azon formáját, amelyet bűncselekmény elkövetésének valamilyen fokú gyanúja, vagy bűncselekmény elkövetésénél tettenérés miatt rendelnek el vagy hajtanak végre (ideértve a kiadatás céljából elrendelt letartóztatást is). A letartóztatás ezen fogalma tehát átfogja a magyar büntetőjogban az őrizetbevétel és az előzetes letartóztatás intézményét is.

Az "arrest" és "detention" kifejezésekkel, mint angolszász jogi kategóriákkal azonban nemcsak fordításbeli problémák vannak, bár ezek is jelezhetnek koncepcionális különbségeket az államok sajátos jogintézményeinek párhuzamba állításakor. (Itt számunkra az angol változat az iránymutató, hiszen brit tervezet lévén, először angol nyelven került megfogalmazásra az 5. cikk, néhány más cikkel, pl. 6. cikkel egyetemben, és több angolszász eredetű jogi sajátossággal találkozhatunk e cikkekben). Az angolszász terminológia, és az emögött megbúvó sajátos intézmények esetenként eltérnek a kontinentális jog

országában bevett intézményektől, valamint az ezeket jelölő fogalmaktól, és ez már önmagában is problémát jelenthet az Egyezmény alkalmazása során, (ld. pl. a vád ("charge") fogalmával kapcsolatos problémákat, elsősorban a 6. cikknél). Az igazi zűrzavart az okozhatja, ha a valamely angolszász jogintézményre visszaautó kategória jelentése az angolszász jogrendszereken belül is vitatott. Éppen ez a helyzet az 5. cikk fogalmi készletében igen fontos helyet elfoglaló "arrest" és "detention" kategóriák vonatkozásában.

E két kifejezés jelentése és egymáshoz való viszonyuk az angolszász jogrendszerrel bíró államokban is különböző lehet. Így *Inciardi* kiemeli, hogy az "arrest" kifejezés jelentése jogrendszerrel jogrendszerre változik. Ő maga az "arrest" fogalmának lényeges elemét abban látja, hogy ez egy szabadságmegvonás abból a célból, hogy bűncselekmény elkövetésével vádolják ezt a személyt, tkp. szabadságmegvonás bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúja miatt.⁸ Ez az eredeti, klasszikus, a common law rendszerében gyökerező meghatározás, ahol a szabadságmegvonás e formája szorosan kapcsolódik a bűncselekmény elkövetésének gyanújához.⁹

E klasszikus jelentéshez képest sokszor a fogalomnak már egy hígabb, általánosabb jelentésével is találkozunk az angolszász jogrendszereken belül is. Az Egyesült Államokban kiadott *Encyclopedia of Crime and Justice* (New York 1983.) az "arrest" olyan jelentését adja, hogy az az egyén szabadságtól való megfosztása törvényes hatóság által. Ez a meghatározás már nem említi a bűncselekmény gyanúját, a fogalom jelentése ezzel nagy mértékben kitágult, általánossá vált. A fogalomnak ez az általános jelentése az, amely a kontinentális jogokban használatosabb.¹⁰

Ugyancsak változatos a "detention" szó jelentése és viszonya is az "arrest" fogalomhoz. Az egyik, az eredeti common law koncepciót tükröző álláspontot egy korai írásban figyelhetjük meg (ez az ügy a mai napig kulcsügy ebből a szempontból), mely kimondja, hogy a "detention" egy gyanúsított őrizetben tartása, anélkül, hogy bármivel vádolnák.¹¹ Skóciában az 1980-as Criminal Justice Act óta a "detention" azt jelenti, hogy egy személyt vizsgálat céljából fogva tartanak (max. 6 óra), anélkül, hogy formálisan vádolnák valamivel.¹² A kanadai gyakorlatban a "detention" jelöl minden olyan fogvatartást, mely nem "arrest", legalábbis ami a kanadai Jogok és Szabadságok Alapokmányának értelmezését illeti.¹³

⁸ J.A. *Inciardi*: Criminal Justice. Orlando 1984. pp. 169–170.

⁹ Ld. ilyen értelemben az angol joggyakorlatot, pl. *R. v. Kulynycz* [1971] 1.Q.B. 367.

¹⁰ Így pl. ld. a belga alkotmányos fogalmát a letartóztatásnak, A *Mottet*: Les délais en matière d'arrestation et de détention preventive en Belgique. *Revue science criminelle et de droit pénal comparé*. 1989. p. 31., vagy egy, az ENSZ keretében kidolgozott meghatározást, UN Doc./E/CN.4/826. Rev.I. (1964) 31.

¹¹ *Dunne v. Clinton* [1930] Irish Reports p. 372.

¹² Ld. A.V. *Sheehan*: Criminal Procedure. Edinburgh 1990. p. 58.

¹³ Ld. *R.v. Therens* (1985) 18 Dominion Law Reports p. 678.

Ezzel szemben egy másik felfogás nem úgy tekinti ezt a két fogalmat, mint a szabadságmegvonás két formáját, hanem a "detention"-t hozzákapcsolja az "arrest"-hez, oly módon, hogy az utóbbi egy rövid aktus, mely elvezet a fogvatartáshoz: a letartóztatás valaki elfogása *örizetbentartás/fogvatartás céljából*.¹⁴ Ez a felfogás közel áll a kontinentális joghoz, vagy azonos azzal, és ugyancsak közel áll az így felfogott "arrest" fogalom a magyar *bétköznapi* letartóztatás fogalomhoz, amely ezt egy egyszeri rövid aktusként sugallja, melynek során a személyt szabadságától megfosztják. A harmadik felfogás az, amely a "detention" fogalmat nem a fogvatartás egy általános válfajaként, nem is a letartóztatás folyamánként fogja fel, hanem a fogvatartás egy speciális fajtájaként. Így az egyik jogi szótár a "detention" fogalmat, mint szakkifejezést, csak a fiatalkorúak javító-nevelő központokban való fogvatartásaként ismeri.¹⁵

Az Egyezmény "arrest" és "detention" fogalomhasználata erre a zavaros fogalmi háttérre épült. Az Egyezmény 5(1) cikke a "detention" fogalmat önmagában használja a következő fogvatartási kategóriákra: büntetését töltő elítélt fogvatartása [5(1)a. pont], kiskorúak nevelési őrizete [5(1)d. pont], fertőző betegek, elmebetegek, alkoholisták, csavargók, kábítószer-élvezők közigazgatási fogvatartása [5(1)e. pont]. Az Egyezmény az "arrest or detention" (letartóztatás vagy fogvatartás) fordulatot használja (tehát mindkét fogalmat együtt, vagyilagosan) a következő esetekre: törvényes kötelezettség vagy a bíróság törvényes rendelkezésének betartatása céljából történő fogvatartás [5(1)b. pont], bűncselekmény elkövetésének gyanúja, vagy ennek megakadályozása miatti fogvatartás [5(1)c. pont], kiadatás vagy kiutasítás miatti fogvatartás esetén [5(1)f.], és mindkét kifejezést használja a (3) és (4) bekezdésben a bírói felülvizsgálattal kapcsolatban.

Nem találni nyomát, mi az oka annak, hogy az Egyezmény az egyik helyen önmagában használja a "detention" fogalmat, a másik helyen pedig összeköti az "arrest" kifejezéssel. A szövegből nem derül ki az sem, hogy az Egyezmény alkotói a fenti három felfogás közül melyiket vallották magukénak, és mi lehet a két fogalom jelentésbeni viszonya az Egyezmény keretében. Tovább bonyolítja problémát az Egyezmény 5. cikk (2) bekezdése, mely szerint minden *letartóztatott* (arrested) személyt tájékoztatni kell *letartóztatása* okairól és az ellene felhozott bármilyen vádról. Ez a rendelkezés, szövege szerint, tehát nem vonatkozik minden fogvatartásra, csak azon fajtákra mely "arrest"-nek, letartóztatásnak minősül. Ez a rendelkezés következetesnek akkor minősülne, ha a letartóztatás fogalmát az (1) bekezdés csak a c. ponttal, a bűncselekmény

¹⁴ Ld. az angol gyakorlatban *R.v.Jones*, ex parte Moore [1965] Criminal law Reports 222. (kiemelés tőlem – B.L.), hasonló az északi felfogás is, ld. *Brannigan and McBride* (258/B) par. 27. Hasonlót tükröznek éppen az angol ügy nyomán a jogi lexikonok, gyűjtemények, az "arrest" meghatározásával kapcsolatban (pl. Jovitt's Dictionary of English Law, 2nd ed. Vol.I. p. 135., Words and Phrases Legally Defined. London, 1988. Vol.I. p. 113.), hasonló álláspont létezik Skóciában, ld. Criminal Procedure according to the Law of Scotland (chief ed. G.H. Gordon) Edinburgh 1983., updated, p. 32.

¹⁵ Jovitt's Dictionary of English Law, 2nd ed. Vol.I.

gyanújával összefüggő fogvatartással kapcsolatban használná, hiszen ekkor a megkülönböztetés még indokolható lenne a tájékoztatási kötelezettség tekintetében. A következetlenség abból ered, hogy így, a szöveghez ragaszkodva, pl. egy kiutasítási őrizetben lévő személyt kell tájékoztatni, miért fosztották meg szabadságától, míg egy elmebeteg vagy egy kiskorú képviselőjét, vagy egy csavargásért szabadságától megfosztott személyt már nem, és ez a megkülönböztetés aligha indokolható.

A strasbourgi szervek igyekeznek kikerülni a problémát úgy, hogy nem nagyon különböztetik meg a két kifejezést, együtt használják őket, és azt tartják lényegesnek, hogy mindkettőnél szabadságmegvonásról van szó. Volt olyan eset azonban, éppen az 5(2) cikkel kapcsolatban, ahol gyakorlati gondokhoz vezetett a két fogalom tisztázatlansága. E gondokat a Bizottság nagyvonalú értelmezéssel igyekezett megoldani, ami azonban csak tovább színezte az egyezménybeni fogalmi ellentmondásokat.¹⁶ Elméleti szempontból tehát teljesen tisztázatlan maradt a helyzet, ami gyakorlati problémákat is okozhat egyes eseteknél. A fentiekből azonban világos, hogy ahol tehetjük, nem kell szigorúan szó szerint venni az 5. cikk szövegét, mikor az az "arrest" és "detention" kifejezéseket használja.

A továbbiakban megvizsgálom a fogvatartás bírói felülvizsgálatának az Egyezmény által szabályozott két típusát, és az azokkal összefüggő kérdéseket. Először a (3) bekezdésben előírt felülvizsgálati formát tekintem át, és utána rátérek a (4) bekezdésben foglalt rendelkezésre.

I. Felülvizsgálat az Egyezmény 5(1)c. pontjában foglaltak alapján történő szabadságmegvonás esetén

Az 5(3). cikk alapvető rendeltetése az, hogy a letartóztatott – miután az 5(2). cikk szerint tájékoztatták letartóztatásának indokairól –, bírói funkciót gyakorló független hivatalnok előtt védekezhessen, és kérdőjelezhesse meg letartóztatásának indokait. Ez a letartóztatást követő lehető legrövidebb időn

¹⁶ A Bizottság előtt egy olyan elmebeteg ügye volt, akit nem tájékoztattak fogvatartása okairól. A brit kormány indoka az volt, hogy egy elmebeteg személy szabadságától való megfosztása nem jellemezhető úgy, hogy őt letartóztatták, tehát az 5(2) cikk követelménye erre az esetre nem terjed ki. Véleményük szerint az "arrest" a fogvatartás olyan speciális formája, mely megelőzi a fogvatartott személy valamely bűncselekménnyel történő megvádolását. A Bizottság azonban kimondta, hogy az 5(2) cikk alkalmazandó a szabadságmegvonásnak az (1) bekezdésben felsorolt összes formájánál. *C. X.v. UK* (46) paras 24–26., ugyanez megerősítve *C. Van der Leer* (170) paras. 105–107. Ez az értelmezés nyilvánvalóan logikus, azonban (éppen ezért) ellentétben áll az Egyezmény meglehetősen következetlen és ellentmondásos szövegével. A Bíróóság így nem is vállalta fel ezt az értelmezést, hanem megkerülte a problémát, és az 5(4). cikk sérelmét megállapította meg, ugyanis az információ hiánya gátolta a panaszost, hogy sikeresen támadhassa fogvatartásának jogalapját, *X.v. UK* (46) par. 65.

belül, a letartóztatás indokaira vonatkozó bírói felülvizsgálat és ellenőrzés megvalósulását jelenti.

Az Egyezmény 5(3). cikke a következőképpen szól:¹⁷

"E Cikk 1.c) bekezdésének rendelkezésével összhangban letartóztatott vagy őrizetbe vett minden személyt haladéktalanul bírói, vagy a törvény által bírói hatáskörrel felruházott más tisztségviselő elé kell állítani, és a letartóztatott vagy őrizetbe vett személynek joga van arra, hogy ésszerű időhatáron belül tárgyalást tartsanak ügyében, vagy a tárgyalásig szabadlábra helyezték. A szabadlábra helyezés olyan feltételekhez köthető, melyek biztosítják a tárgyaláson való megjelenést."

Első pillantásra is több olyan eleme van e rendelkezésnek, mely értelmezési problémákat vethet fel. Két kulcsfogalom értelmezése, konkretizálása elkerülhetetlen: mit jelent a "haladéktalanul" és az "ésszerű időhatár". A kontinentális jog több jogrendszerében értelmezhetetlen a "bírói hatáskörrel felruházott más tisztségviselő" fogalma. Nem derül ki a szövegből, mit kell csinálnia a bírónak illetve a hasonló hatáskörű tisztségviselőnek, ha a fogvatartott személyt előállították. Nem világos, milyen feltételek mellett van joga a fogvatartott személynek ahhoz, hogy a tárgyalásig szabadlábra helyezték. Ezek az általános problémák jelölik azokat az ösvényeket, melyeken elindulva fel lehet tárni a szabadságmegvonás e formájához kapcsolódó felülvizsgálat sajátosságait. A rendelkezés utolsó mondata alapvetően az óvadékra és más, olyan intézkedésre vagy a gyanúsított által tett vállalásra utal, melyek alkalmasak lehetnek egyes esetekben a letartóztatás kiváltására, annak helyettesítésére.

"Bírói hatáskörrel felruházott más tisztségviselő" és az eljárás

Az Egyezmény 6. cikkével kapcsolatban több (nem büntető) ügyben kétségek merültek fel, hogy az eljáró szerv megfelel-e a bíróság kritériumainak.¹⁸ Az 5(3). cikkben, a büntető eljárás vonatkozásában a "bíró" fogalma nem vitatott, és így itt ezzel kapcsolatos problémákkal a gyakorlatban eddig nem találkozhattunk.

¹⁷ "(3) Everyone arrested or detained in accordance with the provisions of paragraph (1)c of this article shall be brought promptly before a judge or other officer authorised by law to exercise judicial power and shall be entitled to trial within a reasonable time or to release pending trial. release may be conditioned by guarantees to appear for trial."

¹⁸ Ld. *Sramek* (84) ügy, valamint *Ettl és mások* ügye (117).

Ezzel szemben a bírói hatáskörrel felruházott más tisztségviselő mibenléte többször gondot okozott a Bizottságnak és a Bíróságnak.¹⁹ Az értelmezési gondok forrása alapvetően az, hogy ez a fogalom angolszász jogintézményre utal vissza. Az angolszász jogban ugyanis bevett a bírói hatáskörrel felruházott, független bírósági tisztségviselő intézménye, aki egyes bírói funkciókat ellát, és fontos szerepe van a letartóztatás felülvizsgálatánál (az angoloknál "magistrate", "justice of peace", az íreknél a "peace commissioner", a skótoknál a "sheriff"). Az angolszász, bírói hatáskörrel rendelkező tisztviselők ezen formáira általában ráillik a "magistrate" fogalmának lexikális meghatározása: "bírói tisztviselő, amelynek hatásköre van egyszerűsített eljárásban döntenie büntető vagy büntető jellegű ügyekben".²⁰ Az Egyezmény 5(3). cikkére vonatkozó brit tervezetben éppen ezért ez a fogalom teljes természetességgel szerepelt, és be is került a végleges szövegbe.

A kontinentális jogban hasonló intézménnyel azonban az Egyezmény megszületésének idején tudtommal nem lehetett találkozni, ami a büntetőeljárás illeni. A vizsgálóbíró némileg hasonló szerepet játszik ugyan a letartóztatás felülvizsgálatában, azonban ő a bírói kar tagja, és számos egyéb funkciója is van. A Bíróság több ügyben kiemelte, hogy a vizsgálóbíró bírónak (és nem bírói hatáskörrel felruházott tisztviselőnek) minősül.²¹ Az ügyészek viszont nem bírói hatáskörrel felruházott tisztségviselők a kontinentális jogban, és nem hasonlíthatók a fenti angolszász jogintézményhez. Mindenesetre az már a kezdeteknél is világos volt, hogy aki bírói hatáskörrel bír, az nem feltétlenül azt jelenti, hogy jogvitákban kell döntenie. A bírói hatáskör ugyanis nemcsak a jogviták eldöntésére való jogosultságot jelenti, hanem más aktusok elvégzésére való jogosultságot is.²²

Az Egyezmény alkalmazása során két út állt a strasbourgi szervek előtt. Az egyik, hogy ragaszkodnak a bírói hatáskörrel felruházott bírósági tisztségviselő intézményének eredeti, angolszász tartalmához, jellegzetességeihez, ami azzal jár, hogy a kontinentális jogrendszerekben a letartóztatást csak bíróság vizsgálhatja felül, hiszen a büntető eljárás más szereplői (p. ügyészek) nem felelnek meg a bírósági tisztségviselő eredeti feltételeinek. A másik lehetőség, hogy a bírósági tisztségviselő intézményét elszakítják eredeti tartalmától és új, autonóm tartalmat

¹⁹ Ld. erről részletesebben P. Pouget: *Les délais en matière de rétention, garde à vue et détention provisoire au regard de la Convention européenne de sauvegarde des droits de l'homme*. *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*. 1989. pp. 80–82.

²⁰ "a judicial officer having a summary jurisdiction in matters of a criminal or quasi-criminal nature" Jovitt's *Dictionary of English Law*. London 1977. Vol. II. p. 1127. Ezen angolszász jogintézmény előképeként, az 1327-ben létrehozott békebírói (justice of peace) intézménynek, már ugyanez volt a lényege. Érdekesség, hogy Írországból a "peace commissioner" azon jogát, hogy letartóztatást rendeljen el vagy hosszabbítsa meg a közelmúltban az ír legfelsőbb bíróság alkotmányellenesnek nyilvánította, *O'Mahony v. Melia* [1989] IR 335., idézi B. Doolan: *Principles of Irish Law*. Dublin 1991. p. 57.

²¹ *Lamy* (151) paras. 27–29, *Bezicheri* (164) par. 20.

²² *Schiesser* (34) paras. 27–28., *De Jong, Baljet és Van den Brink* (77) par. 47.

tulajdonítanak neki, a fogalom némileg lazább kezelésével. A Bíróság az utóbbi utat választotta a *Schiesser* ügyben, ahol egyben meghatározta, milyen hatáskörrel kell rendelkeznie a tisztségviselőnek.

Az ügyben a fő kérdés az volt, hogy Svájcban, Zürich kantonban a kerületi ügyész belefér-e a bírósági tisztviselő fogalmába, azaz bírói közreműködés nélkül önállóan dönthet-e a letartóztatás fenntartásáról. A Bíróság szerint a tisztségviselőnek a következő vonatkozásban hasonló jogállásúnak kell lennie, mint egy bírónak:

- a végrehajtó hatalomtól és a felektől való függetlenség;

- személyesen meg kell hallgatnia a letartóztatott személyt (eljárási feltétel);

- hatáskörrel kell rendelkeznie a letartóztatott személy szabadonbocsátására (anyagf. feltétel).²³

Az ügyben a Bíróság úgy látta, hogy az adott körülmények között az ügyész megfelel a feltételeknek. Zürich kantonban a kerületi ügyészeket (Bezirksanwalt) általános választásokon választják, a kanton főügyésze (Staatsanwalt) felügyeli őket, nem utasíthatóak. A kérdéses ügyben kifejezetten vizsgálati funkcióban járt el, és nem fenyegetett a veszélye annak, hogy később vádlóként lép fel az ügyben, vagy a később vádlói feladatokat ellátó személytől utasításokat fogad el. A Bíróság szerint ez megalapozza az eljáró ügyész kellő függetlenségét.

Érdekesség, hogy egy másik, későbbi ügyben a Bíróság Svájc ellen ítélt, amikor ugyancsak Zürich kantonban a kerületi ügyész a vizsgálat során is eljár (és fenntartotta a gyanúsított letartóztatását), de később mint vádló lépett fel az ügyben. A Bíróság szerint az 5(3). cikk megsértését jelenti, ha egy ügyben egy személy tekintetében a különböző funkciók lényegi keveredése történik meg, ekkor a pártatlanság már kérdéses, és nem képes eleget tenni a függetlenség követelményének. Ezen az sem változtat, ha a letartóztatás felülvizsgálatánál az illető ügyész még nem tudta, hogy a későbbiekben vádlóként is el fog járni.²⁴ A Bíróság külön kiemelte, hogy amennyiben ilyen esetekben az ügyésznek egyáltalán hatásköre van később vádlóként fellépni, ez már kétségesse teheti, és leronthatja a pártatlanság objektív látszatát.²⁵

A fentiekből világos, hogy a tisztviselő a Bíróság szerint tartozhat a végrehajtó hatalomhoz, ez még önmagában nem kérdőjelezi meg a függetlenségét

²³ *Schiesser* (34) par.31.

²⁴ *Huber* (188) paras. 43–46. Ld. ugyancsak ennek előmenyeként a *Pauwels* (135) ügyet, ahol azért állapították meg az Egyezmény megsértését, mert a letartóztatást elrendelő katonai ügyész személyénél a vizsgálati és a vádképviselési funkciók keveredtek.

²⁵ *Ibid.* par.46. *Murdoch* ezt a döntést egyértelműen a *Schiesser* ügyben felállított feltételek szigorításaként értékeli, ld. J.L. *Murdoch*: Article 5 of the European Convention on Human Rights. Council of Europe H (92) 13. Strasbourg 1992. p.21. A *Brincat* (249/A) ügyben a Bíróság megerősítette a *Huber* döntést (bár az olasz kormány indítványozta, hogy a Bíróság a *Schiesser* ügyben hozott döntését kövesse), és utalt arra, hogy az esetjog a *Schiesser* ügy óta fejlődésen ment át, par. 20.

az 5(3). cikk szerinti eljárásban. A lényeg, hogy a vizsgálati és a vádképviselési funkciók ne keveredjenek semmi módon a személyében, és a konkrét ügyben ne kaphasson semmilyen utasítást senki olyantól, aki nem független a vádképviselőtől.

Az Egyezmény szövege csak arról szól, hogy a letartóztatott személyt bíróság elé kell állítani. Nem szól viszont arról, hogy a bíróságnak mit kell csinálnia ekkor, milyen formában nyilvánul meg a bírói felülvizsgálat. Nyilvánvaló az 5(3). cikk szövegkörnyezetéből, hogy a rendelkezés célja a letartóztatás jogszerűségének egyfajta bírói ellenőrzése, felülvizsgálata. Hogyan, milyen módon és garanciák mellett történik mindez?

A *McGoff* ügyben a svéd kormány álláspontja az volt, hogy amennyiben a bíróság adja ki a letartóztatási parancsot, ez már a bírói felügyelet olyan formája, mely szükségtelenné teszi a letartóztatás megtörténte után a bíróság elé állítást. A Bíróság nem osztotta ezt a nézetet. Ebben az esetben is meg kell történnie az 5(3). cikkben foglalt eljárásnak, az nem helyettesíthető az előbbi módon.²⁶

A bíróság elé állítás kötelezettsége – a kifejezett egyezményi rendelkezés hiányában is – legalább két minimális követelményt állít a Bizottság és a Bíróság értelmezésében az eljáró bírósággal szemben. Ez a két követelmény a fentiekben megfogalmazott, és a bírói jellegű eljárást jellemző anyagi és eljárási feltétel, mely szerint a bírónak egyrészt személyesen meg kell hallgatnia a fogvatartottat, másrészt meg kell vizsgálnia, hogy a letartóztatás törvényi feltételei fennállnak-e az adott ügyben, és hatáskörrel kell rendelkeznie a fogvatartott szabadonbocsátására.²⁷

Így összefonódik a bírói hatáskörrel rendelkező tisztviselő fogalma a bírói eljárás kritériumaival. Akkor beszélhetünk ugyanis arról, hogy egy tisztviselő bírói hatáskörrel rendelkezik, ha – a tisztviselő függetlensége mellett – az eljárás is, melyet lefolytat, rendelkezik a bírósági eljárásra jellemző sajátosságokkal, garanciákkal.²⁸ Az 5(3). cikkben előírt eljárás bírói jellegének kritériumai, pedig éppen ezen cikk céljából szűrhetők le, állapíthatók meg, mint az ezt biztosító minimális garanciák.

"Haladéktalanul"

A letartóztatott személyt az 5(3). cikk szerint letartóztatása után *haladéktalanul* kell bíróság elé állítani. A kifejezés a magyar fordításban puhább, mint például a francia szövegben szereplő "aussitôt" (azonnal) kifejezés, azonban a francia szó jelentésében némileg eltér az angol verziótól ("promptly") is. A

²⁶ *McGoff* (83) par. 27.

²⁷ *Schiesser* (34) par. 31, valamint a Bizottság gyakorlatából ld. *C. McGoff* (83) paras. 26–27.

²⁸ Ld erről *G. Cohen-Jonathan*: La Convention Européenne des droit de l'homme. Paris 1989. p. 333., valamint *A. Kohl*: Implications de l'article 5 de la Convention européenne des droit de l'homme en procédure pénal. Journal des Tribunaux 1989. p. 506.

Bíróság a *Brogan* ügyben a francia és az angol kifejezés összebékítéséről beszél.²⁹ Mindenesetre a kifejezés önmagában is igen meghatározatlan. Ez természetes, hiszen a részes államok gyakorlata nem teljesen egyöntetű e tekintetben sem, így a strasbourgi szerveknek kellett a kifejezés értelmét a gyakorlatban tisztázni, és meghatározni, mennyi időn belül kell a letartóztatott, őrizetbe vett személyt bíróság elé állítani.

A Bizottság igen korán kialakította az erre vonatkozó világos és egyértelmű álláspontját, amely lényegében a mai napig irányadó maradt az egyes esetek mérlegelésénél. Eszerint rendes körülmények között négy nap alatt kell megtörténnie a bíróság elé állításnak, míg kivételes körülmények esetén ez az idő öt nap.³⁰ A Bizottság ezen időhatárokhoz elég következetesen tartotta magát. Így egy több panaszost felvonultató ügyben a Bizottság elismervén a kivételes körülményeket, a letartóztatástól a bíróság elé állításig eltelt négy nap 11 órát még jogszerűnek ismerte el, ugyanakkor egy másik panaszosnál az öt nap 11 óra már összeegyeztethetetlennek bizonyult a Egyezményvel.³¹ Az időhatár merevebb, szigorúbb meghúzása kétségtelenül fontos garanciális szempont, és egyben a tagállamok szervei számára is világos és egyértelmű mércét állít.

A Bíróság, a Bizottsággal szemben e kérdésben évtizedek óta tartó vitában áll. A Bíróság ugyanis nem kíván semmilyen absztrakt időhatárt felállítani, mert ez szűkíti a mozgásteret az egyes esetek sajátos körülményeinek figyelembevételéhez. Éppen ezért a Bíróság a hagyományos, és az ilyen esetekben szokásos érvelést követi, miszerint a "haladéktalanul" kifejezés igen relatív, és mindig a konkrét eset körülményei döntenek el, milyen idő minősül még jogszerűnek.³² Hangsúlyozza azonban a Bíróság, hogy a rugalmas értelmezésnek megvannak a maga igen szoros korlátai, és a kifejezésnek a konkrét ügyekben olyan értelmet kell tulajdonítani, hogy az semmiképp ne vezessen a gyanúsított jogának csorbulásához.³³ A hajlékonyabb értelmezés alapján, éppen a *Brogan* ügyben, a Bíróság két panaszosnál jogszerűtlennek ítélte a Bizottság által korábban jogszerűnek tartott négy nap 6 óra, valamint a 4 nap 11 óra időt is mely, alatt a panaszosok letartóztatásuk után bíróság elé kerültek.

A Bizottság és a Bíróság között a koncepcionális ellentét továbbra is fennáll. Megfigyelhető azonban a gyakorlatban, hogy a Bíróság a Bizottsághoz hasonlóan szintén négy napban látja azt az időhatárt, melyen belül a letartóztatott személyt bíróság elé kell állítani az 5(3). cikkben foglalt garanciának megfelelően.³⁴ *Murdoch* szerint a Bizottság legújabban a négy napon túli bíróság

²⁹ *Brogan és mások* (145/B) par. 59.

³⁰ Ld. 2894/66. 9 Yb. 568., és 4960/71. 42 DR 54–55. kivételes körülménynek bizonyult a letartóztatott személy kórházbaszállítása, és az öt napos késedelem még menthető volt, 4960/71. 42 Coll. 55.

³¹ *C. Brogan és mások* (145/B.) par. 107.

³² *Wemhoff* (7) par. 10., *De Jong és mások* (77) par 52.

³³ *ibid.* és *Brogan és mások* (145/B) par.59.

³⁴ *Murdoch* op.cit. (25) p. 19., és ld. ugyancsak *Mavi V.*: Az Európa Tanács és az emberi jogok. Budapest 1993. pp.121–122. A Bíróság négy, öt napon túli késedelmeknél sorra állapította

elé állítást már kivételes körülmények között is jogszerűtlennek tart, némileg módosítva eddigi gyakorlatát.³⁵

Ez a négynapos határidő a nemzetközi áttekintés tanúsága szerint eleinte közepesen enyhe elbírálást jelentett. Vannak ennél jóval rövidebb elvárt időhatárok is, elsősorban az angolszász országokban.³⁶ Voltak ugyanakkor ennél hosszabbak is, de az Egyezményben részes tagállamok hozzáigazítják e tekintetben is a törvényeiket az esetjogban megfogalmazott elvárásokhoz,³⁷ így lényegében ma már (a különösen rendhagyó eseteket leszámítva) ez a négy nap tekinthető európai szinten a minimális követelménynek az Egyezmény alapján.

A bírói hatáskörrel rendelkező személy elé állítás csak akkor kötelező, ha a gyanúsítottat a fenti idő lejárta előtt nem engedik szabadon. Amennyiben ez megtörténik, akkor nem jogosult bírósági meghallgatásra.³⁸ Megjegyzendő azonban, hogy a letartóztatás 5(1) cikkben foglalt feltételeinek ekkor is fenn kell állni, csak az 5(3) cikkben foglaltakra nem lehet jogot alapítani.

Az alapos gyanú és a belső joggal való összhang

Az alapos gyanú és a belső joggal való összhang követelménye nem az 5(3) cikkben, hanem az 5(1) cikkben található meg. Azonban e tényezők is a letartóztatás jogszerűségének feltételeit jelentik, így az 5(3) cikk szerinti

meg az Egyezmény megsértését, ld. *De Jong és mások* (77) paras. 52–53., *Van der Sluijs és mások* (78) par. 49., *Duinhof és Duijf* (79) par. 41., *McGoff és mások* (83) par. 27., *Brogan és mások* (145/B) par. 62.

³⁵ *Murdoch* op.cit (25) p. 19., valamint ld. a 10990/84. 10 EHRR 532.

³⁶ Ld. pl. Portugáliát, ahol 48 óra az időhatár, Código de Processo Penal, 78/87. 254. szakasz, *Legislacao* 1987. p. 59., vagy az amerikai gyakorlatot, ahol a Legfelsőbb Bíróság szövetségi szinten is kimondta a legfeljebb 48 órás elvárást a *City of Riverside v. McLaughlin* (1991) ügyben, ld. H. Luepke: Pre-trial Detention in the US. In: Preventive Detention (eds. S. Frankowski, D. Shelton) Dordrecht 1992. p. 77., az egyes államok gyakorlatában ennél rövidebb és hosszabb idő is előfordult előtte, ld. *Bernard v. City of Palo Alto* 699 F.2d 1025 (9th Cir. 1983), mely szerint legfeljebb 24 óra lehet, ugyanakkor egy másik körzetben 72 óráig elfogadható volt, *Williams v. Ward* 845 F.2d 374 (2nd Cir. 1988). A common law-ban továbbra is az a kritérium, hogy csak az *ésszerű és szükséges* késés megengedett, ami egyébként szigorúbb zsinórmértéket jelent a legtöbb esetben, mint a strasbourgi szervek gyakorlata. Ettől már igen sok speciális, parlament által hozott törvény eltér akár Angliáról és Wales-ről, akár Skóciáról, Írországról legyen szó, ld. Írországra *Doolan* op. cit. (20) p. 163., Skóciára ld. *Gordon* op. cit. (14) p. 41., Angliára és Wales-re S.H.Bailey–M.J.Gunn: *Smith and Bailey on the Modern English Legal System*. London 1991. pp. 605–606.

³⁷ Ld. pl. Svédországban az 1987:1211. sz. törvénymódosítást, melyet éppen Bizottság és Bíróság döntéseire tekintettel hoztak, A. Nelson: Pre-trial Detention in Sweden. In: *Frankowski – Shelton* op. cit. (36), p. 124., vagy ld. a letartóztatásra vonatkozó szabályok módosítását Belgiumban *Revue de Droit Pénal et Criminologie* (RDPC) 1991. pp. 170–190.

³⁸ Ld. *De Jong, Baljet és Van den Brink* (77) par. 52.

felülvizsgálat tárgyát képezik. Az 5(1) cikk vonatkozó része az alábbiak szerint szól:³⁹

"(1)...Szabadságától senkit sem lehet megfosztani, kivéve az alábbi esetekben és a törvényben meghatározott eljárás útján:

...

c) törvényes letartóztatás vagy őrizetbe vétel abból a célból, hogy egy bűncselekmény alapos gyanúja miatt az illetékes hatóság elé állítsák vagy amikor ésszerűoknál fogva szükséges, hogy megakadályozzák bűncselekmény elkövetésében vagy annak elkövetése után a szökésben,

...

a) A *belső joggal való összhangnak* mind anyagi jogi, mind eljárásjogi értelemben fenn kell állnia. Az eljárási követelményre az (1) bekezdés bevezető mondata utal, míg az anyagi joggal való összhangot a c) pont azon fordulata implikálja, hogy a letartóztatásnak és őrizetbe vételnek törvényesnek kell lennie. A *belső anyagi jogi feltételek* meglétének vizsgálata összeolvad a gyakorlatban az Egyezmény által támasztott *materiális feltételek* (alapos gyanú, a letartóztatás időtartamának ésszerűsége) vizsgálatával, amelyek igen sokszor átfedik egymást. Ennek megfelelően ehelyütt csak a *belső joggal való összhang* eljárási vonatkozásait tekintem át.

A strasbourgi szervek a kezdeti időszakban igen tartózkodóak voltak a letartóztatás *belső joggal való összhangjának* vizsgálatánál. A gyakorlatban szinte soha nem kérdőjelezték meg a nemzeti bíróságok jogértelmezését a *belső eljárásjogi szabályok* tekintetében.⁴⁰ A Bizottság és a Bíróság mindig is hangsúlyozta a nemzeti bíróságok elsődleges felelősségét a *belső jog* értelmezésében és alkalmazásában, és ezen a területen nem kívánt vitába

³⁹ "(1) ...No one shall be deprived of his liberty save in the following cases and in accordance with a procedure prescribed by law:

...

c) the lawful arrest or detention of a person effected for the purpose of bringing him before the competent legal authority on reasonable suspicion of having committed an offence or when it is reasonably considered necessary to prevent his committing an offence or fleeing after having done so,

...

A francia szövegváltozatban hiányzik a törvényes jelző (régulièrement), ami *Fawcett* szerint mindössze apró elnézés, J.E.S. *Fawcett*: Application of the European Convention on Human Rights. Oxford 1987. p. 75.

⁴⁰ Hasonló tartózkodó magatartás jellemezte az Emberi Jogok Bizottságát is a Polgári és Politikai jogok Egyezségokmányának (New York, 1966) alkalmazása során, ld.H. *Cook*: Preventive Detention. In: *Frankowski-Shelton* op. cit. (36) p. 9.

bocsátkozni velük.⁴¹ Ez alól egyetlen kivételt ismertek a kezdetekben, ha a belső jog értelmezése, alkalmazása nyilvánvalóan ellentétben áll az Egyezményvel.

A fentiekben felül a Bizottság és a Bíróság kialakított egy sajátos felfogást is, mely szerint, ha a letartóztatás, vagy egyéb szabadságmegvonás jogellenes is a belső eljárásjog szempontjából, ez csak akkor releváns az Egyezmény vonatkozásában, ha ennek az eljárási hibának a *következménye* a szabadságtól való megfosztás.⁴² Így, ha nyilvánvaló az eljárási hiba, és ezt nemzeti bíróság sem értelmezte másként, akkor sem feltétlenül ütközik az Egyezménybe. Ez, az egyezményszöveg szó szerinti értelmezését véve, igen restriktív felfogás oda vezetett, hogy nem állapították meg az Egyezmény sérelmét akkor sem, ha az eljárási hiba bebizonyult.⁴³

A strasbourgi szervek tartózkodó felfogása a későbbiekben kezdett puhulni. A Bizottság megállapította egyik esetében, hogy a nemzeti bíróság döntése nem feltétlenül irányadó a felülvizsgálatnál.⁴⁴ A belső eljárási jog alkalmazásának, értelmezésének az Egyezmény kifejezett elveivel és szellemével összhangban kell lennie, ami egy új, materiális szempont bevonását jelentette a szabadságmegvonás felülvizsgálatába, korlátot emelve a belső jog alkalmazásának és értelmezésének lehetőségei elé.⁴⁵ Ennek keretében a szabadságmegvonáshoz vezető eljárásnak nem szabad önkényesnek lennie, másrészt tisztességesen (*fair*) és szabályszerűen kell eljárni.⁴⁶ A Bíróságnak ez a megállapítása már implikálja azt is, hogy a belső joggal hiába van formálisan összhangban a szabadságmegvonás, attól az még jogellenes, ha bebizonyul, hogy önkényes.⁴⁷

⁴¹ Ld. pl.1169/61. 6 Yb. 520., 3001/66. 26 Coll. 58., 3863/68. 42. Coll. 43.

⁴² *Treichel* op. cit.(1) p. 106.

⁴³ Ld. *Winterwerp* (33) ügy, 2621/65. 9 Yb. 474., 2932/66. 31 Coll. 8., 6852/74. 15 DR 5., 9860/82. D.Suppl. 5.1.1.2/3.

⁴⁴ 10893/84. 9 EHRR 125.

⁴⁵ Ld. pl. 7729/76. 7 DR 64., ahol az egyik legelső példáját lehet látni a felülvizsgálat szempontjainak kiterjesztésére.

⁴⁶ *Winterwerp* (33) par. 45.

⁴⁷ Megjegyzendő, hogy az önkényesség fogalmának értelme legalábbis homályos. A vita legfőképpen körül folyik, hogy lehet-e valami önkényes és egyben jogszerű, vagy nem. Így a Bíróság egyik helyen megjegyzi, hogy a jogszerű szabadságmegvonás nem lehet önkényes, *Bozano* (111) par. 54., míg más helyen nyitva hagyja azt az értelmezési lehetőséget, hogy az önkényes szabadságmegvonás is összhangban lehet formálisan az anyagi és eljárási rendelkezésekkel, *Winterwerp* (33) par. 39. Az újabb ügyekben a Bíróság már egészen egyértelműen fogalmaz: a belső anyagi és eljárásjogi szabályokkal való összhang mellett, nem szabad önkényesnek lennie az eljárásnak, *Herczegfaluy* (242) par. 75., valamint *Navarra* (273/B) par. 26., mely kitételek alapján, az önkényes eljárás formálisan lehet összhangban a belső joggal, de sérti az 5. cikk szellemét. Az önkényesség fogalmának meghatározásáról azonban összehasonlíthatatlanul nagyobb vita robbant ki a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmányának megalkotása során, ld. M.J. *Bossuyt*: Guide to the "travaux préparatoires" of the International Covenant of Civil and Political Rights. Dordrecht 1987. pp. 123–124, 197., *Cook* op. cit. (40) pp. 9–11.

A felfogás módosulása és a felülvizsgálat szempontjainak kiterjesztése az egyes esetek elbírálásában is változásokat hozott. A *Winterwerp* ügyben még nem találja a Bíróság az Egyezményt sértőnek, hogy a belső eljárásjog kifejezett megsértésével egyes bíró járt el a fogvatartás elrendelésénél, noha tanácsban kellett volna eljárni.⁴⁸ Egy későbbi ügyben a belső jog megsértésével úgy folytattak le egy meghallgatást, hogy nem volt jelen jegyzőkönyvvezető, ami már alapot adott az egyezmény megsértésének megállapítására.⁴⁹ Egy másik, holland ügyben elmaradt a bírói meghallgatás, noha a belső jog előírta. A holland legfelsőbb bíróság megállapította, hogy ez nem olyan eljárási hiba, mely jogellenessé teszi a fogvatartást. Ennek ellenére a Bíróság megállapította a nemzeti legfelsőbb bíróság ítéletével szemben az egyezmény megsértését.⁵⁰

Az igazsághoz tartozik, hogy a letartóztatás vonatkozásában viszonylag kevesebb belső eljárásjogi hibára való hivatkozás történik, szemben a szabadságmegvonás egyéb formáival. Ennek nyilvánvaló oka az lehet, hogy a részes államokban a letartóztatás belső eljárásjoga általában egyértelmű és jól kidolgozott, rutinszerűen alkalmazzák. Ezzel szemben a szabadságmegvonás egyes egyéb, a büntetőeljáráson kívül eső formáinak (pl. az igazgatási jellegű őrizetek) eljárásjogi szabályai kevésbé kialakultak, ritkábban kell alkalmazni azokat, és több lehet a bizonytalanság az alkalmazás során. Bár a belső eljárásjoggal való összhang tekintetében elmondottak ugyanúgy érvényesek a letartóztatásra is, és a felülvizsgálat erre is kitér, a gyakorlatban ezen a területen viszonylag kevesebb panasz szokott felmerülni az imént említett okok miatt.

b) Az Egyezmény 5(1)c. pontja alapján, bűncselekmény elkövetésével gyanúsított személyek fogvatartásának bírói felülvizsgálatának ki kell terjednie az ilyen típusú szabadságmegvonás másik általános feltételére is: fennáll-e az *alapos gyanú* arra vonatkozóan, hogy a letartóztatott személy követte el a bűncselekményt. A letartóztatáshoz a gyanú valamilyen fokát minden jogrendszer megkívánja, és az Egyezmény szabályai is előírják ezt a fent említett helyen.

Szó szerinti fordításban az Egyezmény *ésszerű* gyanúról (reasonable suspicion, raisons plausibles de soupçonner) beszél (megjegyzendő, hogy *Coben-Jonathan* a francia fordulatot egyenértékűként kezeli a "soupçon raisonnables" kifejezéssel, azaz az angol kifejezés szó szerinti fordításával,⁵¹ míg *Kohl* ugyanezen tekintetben következetesen "soupçons suffisants" kifejezést használja.⁵² A magyar fordítás, a hatályos magyar büntetőjogi szabályozás terminológiájának megfelelően az alapos gyanú kifejezést használja [Btk. 12 § (1) bek.].

A kérdés voltaképpen az, hogy vajon az Egyezmény által használt *ésszerű gyanú* kifejezés azonos-e a magyar szakkifejezés értelmével és tartalmával, tekintettel a kialakult gyakorlatra. A kérdés nem egyszerű, hiszen itt olyan tipikus

⁴⁸ *Winterwerp* (33)

⁴⁹ *Wassink* (185)

⁵⁰ *Van der Leer* (170)

⁵¹ Ld. *Coben-Jonathan* op. cit. (28) p. 321.

⁵² Ld. *Kohl* op. cit. (28) p. 493.

jogi jelenséggel állunk szemben, ahol mindig az adott eset körülményeinek gondos mérlegelése után lehet eldönteni, fennáll-e az előírt mértékű gyanú. Nehéznek tűnik olyan, az egyedi eset körülményei és a gyanú általános fogalma között álló vezérlő elveket, értelmezési mércéket felállítani, melyek irányítják a bírói mérlegelést az egyedi ügyben. Pedig éppen ezen értelmezési, mérlegelési elvek és zsinórmértékek adnának alapot arra, hogy a különböző kifejezések mögött megbúvó tartalmat kibontsuk.

A gyanú különböző fokozataira vonatkozóan az angolszász jogrendszerek bírói gyakorlatában találjuk meg viszonylag a legkifinomultabb értelmezési elveket.⁵³

Ezzel szemben a kontinentális joggyakorlat, beleértve a magyar joggyakorlatot is, meglátásom szerint korántsem állított fel olyan részletes és finom zsinórmértéket a gyanú különböző fokozatainak értelmezésére, és inkább a bíróság egyedi mérlegelésére hagyatkozik.

A strasbourgi szervek gyakorlata inkább a kontinentális, relativista felfogást tükrözi, már a kezdetektől fogva, ti. az ésszerűség fennállását az egyedi ügy körülményei döntik el, és mindig egyedi mérlegelés után dönthető el ennek fennállása vagy hiánya.⁵⁴ Az ésszerű gyanú nem azt jelenti, hogy a bűncselekményt pontosan meg kell határozni, és a letartóztatott bűnösségét bizonyítani, hiszen ez a későbbi bizonyítás, nyomozás feladata.⁵⁵ Mindazonáltal a Bizottság és Bíróság számtalanszor hangsúlyozta, hogy a gyanú ésszerűsége, melyen a letartóztatás alapszik, lényegi garancia a letartóztatás önkényessége ellen.

Vannak próbálkozások arra is, hogy az egyedi esetekben történő mérlegelésekhez bizonyos segédelveket igyekezzenek kialakítani, a kifinomultabb angolszász gyakorlathoz hasonlóan. Így a Bíróság megállapította, hogy a gyanú ésszerűsége feltételezi olyan tények vagy értesülések, információ létét, melyek egy *kivülálló, objektív* szemlélőben azt a véleményt alakítja ki, hogy a gyanúsított valószínűleg elkövette a bűncselekményt.⁵⁶ Ugyanebben az ügyben a Bíróság elemezte a jóhiszemű és őszinte gyanú fogalmi körét az esetre vonatkoztatva (az alkalmazott északír belső jog nyomán). A gyanúnak ez a foka, szintje, az eljáró hatóságok szubjektív, érzelmi meggyőződését helyezi előtérbe, az ésszerű gyanú racionális szempontjával szemben. A Bíróság ezen elkalandozását élénken bírálták a döntésnél kisebbségben maradó bírák (*Evans, Bernhardt, Palén*), és mivel az Egyezmény szövege sem támasztja alá, a gyanú szubjektív, érzelmi aspektusának aligha lesz jelentős szerepe az esetjogban, kivéve egy vonatkozást.

Fontos ugyanis, hogy a letartóztatáskor a hatóság eljáró képviselői ne legyenek rosszhiszeműek. A letartóztatott személyről utólag kiderülhet, hogy nem ő követte el a bűncselekményt. Ez még nem teszi a letartóztatást jogellenessé, ha

⁵³ Ld. pl. *Broad v. Ham* (1839) 5 Bing NC 724–725, vagy *Hicks v. Faulkner* (1881) 8 QBD 171–172.

⁵⁴ Ld. pl. a kezdeti 343/57. 2 Yb. 412 ügyben.

⁵⁵ 10803/84. 11 EHRR 115.)

⁵⁶ *Fox, Campbell és Hartley* (182) par. 32.

a letartóztatás időpontjában a hatóság birtokában lévő tények és információk alapján a gyanú ésszerű volt.⁵⁷ Ami a letartóztatást ebben az esetben jogellenessé teheti, az a hatóság rosszhiszeműsége.

A strasbourgi szervek esetjogát áttekintve látható az, hogy igen nehéz megkérdőjelezni a léetartóztatáskor a gyanú ésszerűségét, bár ezt sokan megpróbálják. A strasbourgi szervek az esetek jelentős részében első pillantásra is ésszerűnek ítélik a gyanút a letartóztatáskor, és nem mélyednek el a vizsgálódásban. Ott is, ahol alaposabb vizsgálatra kerül sor, legnagyobb részben nem tudják a kérelmezők bizonyítani azt, hogy a gyanú nem volt ésszerű.

A strasbourgi esetjogot áttekintve látható, hogy nem alakultak ki szilárdan azok az értelmezési segédelvek, zsinórmértékek, melyek az általános fogalom és az egyedi eset között egy állandó iránymutatást adnának a mérlegeléshez, és amelyek lehetővé tennék az ésszerű és alapos gyanú fogalma közötti, esetleges eltérések feltárását. A magyar gyakorlatban ugyancsak képlékenyeknek tűnnek ezek a köztes elvek (legalábbis pl az angol vagy amerikai gyakorlathoz képest), bár egyes tájékozódási pontok jól kivehetők (pl. BH 1994/17., mely szerint valószínűsíteni kell, hogy a gyanúsított az elkövetője a bűncselekménynek, vagy BH 1992/234., mely szerint egy sértetti vallomás, ha nem aggályos, más megerősítés nélkül is alkalmas lehet az alapos gyanú kialakításához stb.). Mindenesetre a fenti okokból következően a két fogalom összehasonlítása átfogóan nem lehetséges, így semmi alap nincs arra, hogy bármilyen eltérést felfedezzünk a két fogalom között elméleti síkon. Valószínű, ha van is eltérés közöttük, ez eseti és gyakorlati lehet.

A letartóztatás időtartamának ésszerűsége

A letartóztatás időtartamának ésszerűsége az alapos gyanú meglétéhez és a belső joggal való összhanghoz felülvizsgálat materiális szempontjai között szerepel. A magyar jogban, de számos más jogrendszerben is, az előzetes letartóztatás felülvizsgálatánál (elrendelésénél) az időtartam ésszerűsége nem ismert szempont. A gyanú alapossága és valamely letartóztatási ok fennállása jelenti a bírói döntés alapját. A strasbourgi szervek az 5(3) cikkből kiindulva igen kacskaringós elméleti úton jutottak el oda, hogy a letartóztatás jogszerűségénél az időtartam ésszerűsége az egyik legfontosabb szempont legyen.

Az Egyezmény kifejezetten nem utal a letartóztatás időtartamának ésszerűségére. Erre vonatkozóan eligazító elveket a Bizottság és a Bíróság az 5(3) cikk következő részének továbbértelmezése útján állította fel: a letartóztatott személynek "joga van arra, hogy ésszerű időhatáron belül tárgyalást tartsanak ügyében, vagy a tárgyalásig szabadlábra helyezték". Ez a világosnak tűnő rendelkezés komoly értelmezési problémát hordoz. Érdemes erre egy rövid pillantást vetni, amely elvezet a letartóztatás időtartamának ésszerűségét megalapozó strasbourgi kritériumokhoz.

⁵⁷ Ezt sok alkalommal megállapították a strasbourgi szervek, ld. pl. 8083/77. 19 DR 225.

1. Értelmezést gondolk

Az 5(3) cikk vonatkozó rendelkezése választás elé állítja a letartóztatást kontrolláló hatóságokat. Az egyik lehetőség, hogy a letartóztatott személyt továbbra is fogvatartják, de ekkor ésszerű időn belül biztosítani kell ügyében az érdemi, bűnösségét eldöntő tárgyalást. A másik lehetőség a letartóztatott szabadlábba helyezése és *a contrario* következik a másik fordulatból, hogy ekkor az érdemi tárgyalást nem kötelező ésszerű időn belül biztosítani az immár szabadlábban védekező terheltnek.⁵⁸

A szerződésszöveg ezen, betű szerinti értelmezése tarthatatlannak bizonyul, ugyanis kifejezetten ellentétben áll a 6(1) cikkel. Ez arról rendelkezik többek között, hogy büntető ügyében mindenkinek (akár szabadlábban van, akár nem) ésszerű időn belül kell biztosítani az érdemi elbírálást. Ennek fényében az 5(3) cikket csak úgy lehet értelmezni, hogy az biztosítja az ésszerű időn belüli érdemi elbírálást a letartóztatottaknak, míg a szabadlábban védekezőkről hallgat. Az ellentét a két rendelkezés között ekkor eltűnt, de maradt egy szabályozásbeli, meglehetősen logikátlan átfedés. Így ugyanis az 5(3) és a 6(1) cikk is biztosítja a letartóztatottak részére az ügyük ésszerű időn belüli elbírálását. Ezt az átfedést látszólag nem lehet feloldani a szöveg szétfeszítése nélkül. Később látjuk, hogy a strasbourggi szervek szakítottak a szövegű értelmezéssel, az átfedés megszüntetése és egy további cél elérése végett. Mielőtt erre rátérnénk, ki kell emelnem egy fontos tényezőt.

Az 5(3) cikkben az ésszerűség követelménye – betű szerinti értelmezés alapján – a hatóságok eljárásának időtartamára vonatkoztatható (mennyi idő alatt produkálnak döntésre kész ügyet), nem pedig magának a letartóztatásnak az ésszerűségére. E megkülönböztetés életbevágó, ha azt kell vizsgálni, mit értünk ésszerűségen. Az ésszerűség kritériumai természetesen mások, ha ezt a követelményt a letartóztatott ügyében eljáró hatóságok eljárásának időtartamára vonatkoztatjuk, és mások, ha magát a letartóztatás ésszerűségét vesszük szemügyre. Ez utóbbi esetben kézenfekvő pl. valamely letartóztatási ok fennállásának vizsgálata, amely a letartóztatás ésszerűségének legfontosabb kritériuma lehet. Azonban a letartóztatás léte és jogalapja csak igen laza összefüggésben áll a hatósági eljárás időtartamának ésszerűségével. Itt elsősorban a letartóztatás tényétől független kritériumokat kell figyelembe venni, és a letartóztatás fennállása legfeljebb módosíthatja az ésszerűség megítélését.

Az egyezmény 6(1) cikkében az ésszerűség követelménye ugyancsak a hatóságok eljárásának időtartamára vonatkozik (ez az oka a szabályozásbeli átfedésnek). Itt a Bíróság egy-egy eset értékelése során mindig a következő kritériumokat vizsgálja a hatósági eljárás hosszúságának ésszerűsége

⁵⁸ Az következő szerzők szerint is az Egyezmény puszta szövege kétségtelenül választás elé állítja a jogalkalmazót, ld. *Fawcett op.cit* (39) p. 103, valamint *M.W. Janis – R.S. Kay: European Human Rights Law*. Hartford 1990: p. 389., bár rövid analízis után nyilvánvalóvá válik, hogy ez a szöveg szerinti értelmezés ellentmondásokhoz vezet, ld. *infra*.

tekintetében:⁵⁹ a) az ügy bonyolultsága; b) a panaszos személy magatartása (mennyiben akadályozza, húzza az eljárást); c) a hatóságok eljárási cselekményei (ezek indokoltsága és ideje, vannak-e üresjáratok stb.); d) speciális körülmények, melyek kivételes gondosságot kívánnak az eljárás gyors lefolytatása érdekében.

Ugyanazon szabályozási tárgyról lévén szó, ezen kritériumok alkalmazása elkerülhetetlen az 5(3) cikk esetében. Sokat nem változtat az sem, hogy e rendelkezés alkalmazási köre csak a letartóztatásban lévő személyekre terjed ki. A letartóztatás ténye vitathatatlanul "speciális körülmény" és magasabbra teszi a mércét a gyorsaság tekintetében,⁶⁰ de az ésszerűség értékelésének alapjait, kritériumait ez nem változtatja meg, csak a mérlegelést szigorítja.⁶¹

A strasbourgi szervek az 5(3) cikk vonatkozó részének értelmezésekor nemcsak a szabályozásbeli átfedést kívánták megszüntetni, hanem az átértelmezés mikéntjét egy másik probléma is motiválta. Az Egyezmény szövege ugyanis igen gyenge materiális követelményt állít a letartóztatás jogszerűségének vonatkozásában. A szövegszerűen kifejezett kíváncsi az, hogy a belső törvényekkel összhangban kell lennie, és mindvégig fenn kell állni a gyanúnak [5(1)c pont]. Az ésszerű időtartamú hatósági eljárás előírása legfeljebb közvetve korlátozza a letartóztatás időtartamát annyiban, hogy ez rövidítheti az ítélethozatalhoz vezető időt, így egyben a letartóztatás idejét is. Nincs azonban szó az Egyezményben letartóztatási okokról, és nincs olyan irányú korlátozás, hogy milyen súlyú bűncselekmény esetén alkalmazható a kényszerintézkedés. Így pusztán az Egyezmény szövegét tekintve, elvileg nem lenne akadálya egy bármilyen csekély súlyú bűncselekmény gyanúsítottját, alapos gyanú alapján, minden további ok nélkül, ítéletig letartóztatásban tartani, ha a belső jog ezt lehetővé teszi. A szerződő államok joggyakorlata ennél sokkal magasabb mércét állít, hiszen általában a súlyosabb bűncselekményekre korlátozza a letartóztatás alkalmazhatóságát, másrészt nevesítik annak okait, feltételeit. A letartóztatás jogalapja tekintetében így az Egyezmény aligha szolgálhatna kiindulópontul egy egységesülő európai gyakorlatnak, hiszen nem képes európai átlaghoz igazodó mércét állítani a szerződő államok irányában. Megjegyzendő azonban, hogy az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága egy 1965-ben hozott, a letartóztatásról szóló ajánlásokat tartalmazó határozata, a gyanún felül további feltételként említi a letartóztatást indokló külön okokat.⁶²

A Bíróság és a Bizottság az 5(3) cikk vizsgált rendelkezésének átértelmezése során egyszerre oldotta meg a szabályozásbeli átfedés megszüntetését és a letartóztatás materiális feltételeinek szigorítását. Az átértelmezés lényege, hogy az ésszerűség követelményét nem a hatósági eljárás időtartamára, hanem magának a letartóztatásnak az időtartamára vonatkoztatták. Így megszűnt az átfedés, hiszen az 5(3) cikkben az ésszerűség már nem

⁵⁹ Ld. pl. *Neumeister* (8) paras. 16–21.

⁶⁰ *Stögmüller* (9) par.5, *Wemhoff* (7) par. 17.

⁶¹ Gyancsak erre a következtetésre jut F.G.Jacobs: *The European Convention on Human Rights*, Oxford 1975. p. 109.

⁶² Committee of Ministers Res. (65)11.

ugyanarra vonatkozik, mint a 6(1) cikkben. Ugyanakkor, ha a letartóztatás ésszerűségéről van szó, az ésszerűség hajlékony kategóriájára támaszkodva lehetővé válik az Egyezmény kiterjesztése a letartóztatási okok területére is. Itt az ésszerűség *materiális* követelménnyé válik, ráépülve a letartóztatás belső joggal való összhangjának *formális* feltételére.

2. Az esetjog alapvonalai

A Bíróság a legnagyobb lépést az értelmezés során a *Neumeister* ügyben tette meg, ahol az ésszerűséget nem a hatósági eljárás időtartamára, hanem a letartóztatásra vonatkoztatta: "a vizsgált rendelkezés célja alapvetően az, hogy előírja a feltételes szabadlábra helyezést, amennyiben a fennálló letartóztatás megszűnik ésszerű lenni".⁶³ Az értelmezés itt kissé tágra sikerült. A szerződésszöveg ugyanis egyértelműen valamely *időtartam* ésszerűségéről beszél, és itt a Bíróság nem a letartóztatás időtartamának, hanem magának a letartóztatásnak az ésszerűségére utal. A következő ügyben aztán ezt módosította, amikor azt mondja, hogy az 5(3) cikk alapján a letartóztatás nem lépheti túl az ésszerű *időt*.⁶⁴

Itt két alapvető kérdésre kell választ adni az esetjog alapján. Az első, hogy indokolt-e különbséget tenni a letartóztatás ésszerűsége és a letartóztatás időtartamának ésszerűsége között. Mint látjuk majd, a megkülönböztetés indokolt, a Bíróság és a Bizottság a letartóztatás *időtartamának* ésszerűségéről beszél. A második kérdés, mit értünk a letartóztatás időtartamának ésszerűségén, azaz melyek az ésszerűség kritériumai.

A letartóztatás előfeltétele az 5(1)c. pont alapján, a bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúja. Az alapos gyanúnak végig fenn kell állni, amíg a letartóztatás tart, enélkül az jogszerűtlenné válik.⁶⁵ Egy bizonyos idő eltelte után azonban nem elégséges az alapos gyanú a letartóztatás fenntartásához, hanem más indokok is kellenek a fogvatartás alátámasztásához.⁶⁶ A további alapos indokok léte még nem elég. Amennyiben a letartóztatás így igazolható is, a következő, és utolsó lépés, annak vizsgálata, hogy a hatóságok megfelelő gondosságot tanúsítottak-e az eljárás során a mielőbbi befejezés érdekében.⁶⁷ A letartóztatás strasbourgi felülvizsgálatának lépéseit ezek a megállapítások szemléltetik, és ezekből egyben következtetéseket lehet levonni az ésszerűség követelményével kapcsolatos, előbb feltett kérdések vonatkozásában.

Az alapos gyanú léte nem tartozik az ésszerűség kritériumai közé (mint ahogy a belső joggal való összhang léte sem), ugyanis ez az 5. cikk (1) bek. c) pont követelménye, nem a (3) bekezdése. Ugyanakkor, ha az alapos gyanú

⁶³ *Neumeister* (8) par. 4.

⁶⁴ *Stögmüller* (9) par. 4.

⁶⁵ *ibid.*

⁶⁶ *Wemboff* (7) par. 12., *Ringeisen* (13) par. 104.

⁶⁷ *Matznetter* (10) par. 12., *Tomasi* (241/A) par.84. *W.v.Switzerland* (254) par. 30.

megszűnik, az ésszerűség vizsgálatára már nem kerül sor, mert ez a hiányosság önmagában jogellenessé teszi a letartóztatást.

A strasbourgi szervek értelmezése szerint a letartóztatást *egy bizonyos ideig* igazolja *önmagában* az alapos gyanú. Az államok gyakorlata ennél szigorúbb, hiszen az alapos gyanú mellett általában fenn kell állni egy letartóztatási oknak már a letartóztatás kezdeteitől. A strasbourgi szervek e letartóztatási okok, mint a letartóztatást igazoló további indokok létét, csak a letartóztatás egy bizonyos ideig történő fennállása után kezdik általában vizsgálni. Ez a gyakorlat egyben azt is jelenti, hogy a Bizottság és a Bíróság nem magának a letartóztatásnak az ésszerűségét, hanem a letartóztatás *időtartamának* ésszerűségét vizsgálja, és ennyiben hű marad az 5(3) cikk szövegéhez. A kérdés, amit mindig feltesznek a következő: a panaszos személy letartóztatásának időtartamát megfelelően igazolják-e a letartóztatást meghosszabbító szerv által hivatkozott indokok, és az eljáró hatóságoknak az eljárás mielőbbi befejezés érdekében kifejtett gondossága.

A letartóztatás ésszerűségének vizsgálata azt jelentené, hogy már a letartóztatás kezdetétől figyelembe kell venni a letartóztatási okok létét és annak megalapozottságát, hiszen a letartóztatás önmagában már a kezdeteknél is lehet ésszerűtlen (míg a letartóztatás *időtartamának* ésszerűtlensége feltételez bizonyos időmúlást). A Bíróság feltehetőleg két okból sem tághatta ki ennyire az 5(3) cikk értelmezését. Egyrészt, mint az előbb említettem, az Egyezmény nem ír elő külön letartóztatási okokat a letartóztatásra, másrészt az ésszerűség követelménye kifejezetten időtartamra, és nem másra vonatkozik. Ez a két tényező komoly korlátot jelent az értelmezésben. Így a strasbourgi szervek a letartóztatás felülvizsgálatát mindig időtartamának függvényében végzik el, és a letartóztatási okok megalapozottságát is az időtartam figyelembevételével vizsgálják. Ez egyben azt is jelenti, hogy minél hosszabb a letartóztatás időtartama, annál komolyabb indokokat kell felhozni a letartóztatás igazolása végett.⁶⁸ A strasbourgi szervek tehát a letartóztatás időtartamának ésszerűségét vizsgálják, és az értékelést az időtartamon átszűrve ejtik meg.

Az ésszerű időtartamot általánosan jellemzi a Bizottság az egyik ügyben: eszerint már ésszerűtlen a fogvatartásnak azon időtartama, amely nagyobb áldozatot követel meg a közérdek nevében a gyanúsítottól, mint amennyit egy ártatlannak vélelmezett személytől az adott körülmények között meg lehet követelni.⁶⁹ Az előbbieken kifejtettek nyomán már megállapítható, melyek a közérdeket és a gyanúsított érdekét egymással szemben mérlegelő vizsgálat szempontjai, kritériumai: a) a letartóztatás időtartamát igazoló speciális indokok (tulajdonképpen letartóztatási okok) léte és megalapozottsága; b) a hatóságoknak az eljárás gyors befejezése érdekében kifejtett megfelelő gondossága. Ez utóbbi kritérium a hatósági eljárás ésszerű időtartamának követelménye, amely teljesítése feltételévé vált annak, hogy a letartóztatás időtartama is ésszerű legyen. Így hiába indokolt a letartóztatás, ennek időtartama

⁶⁸ Ld. pl. *Wemboff* (7) par. 14.

⁶⁹ Ld. *Schertenleib* ügy 23 DR 190.

ésszerűlenné válik, ha az eljáró hatóságok nem fejtettek ki megfelelő gondosságot az eljárás gyors befejezése érdekében. A szöveghű értelmezéssel szemben, ez a követelmény nem önállóan veendő figyelembe, hanem a letartóztatás ideje ésszerűségének elemeként.

A strasbourgi szervek a felülvizsgálat materiális szempontjai közül ennek megfelelően az alapos gyanú fennállásának és a letartóztatás belső joggal való összhangjának vizsgálata után a letartóztatás időtartamának ésszerűségét vizsgálják annak két, az itt említett kritériuma szerint.

A következőkben először a letartóztatás időtartamával és az ezen időtartamot igazoló speciális indokokkal kívánok részletesebben foglalkozni. Az ésszerűség második fő elemét, a hatósági eljárás gyorsaságának kérdését majd ezután érintem.

3. A letartóztatás időtartama

A strasbourgi szervek számos alkalommal kifejezésre juttatták, hogy a letartóztatás időtartama *önmagában* nem feltétlenül döntő az ügy megítélése szempontjából.⁷⁰ Viszonylag rövidebb idejű fogvatartás is lehet ésszerűtlen, míg hosszabb időtartamot is igazolhatnak kivételes körülmények, komoly indokok. Jellemző, hogy a Bizottság egy alkalommal egy 5 éves letartóztatást is megalapozottnak talált, mert kivételes indokai voltak,⁷¹ de ugyanabban az évben egy másik, 14 hónapos letartóztatás ésszerűsége tekintetében komoly kétségei támadtak.⁷²

Az értékelések relativitása ellenére néhány általános megállapítást lehet tenni. Bizonyosnak tűnik, hogy a Bizottság csak egy bizonyos időtartam felett hajlandó belebocsátkozni abba, hogy a letartóztatás idejének ésszerűségét érdemben megvizsgálja. Egy rövidebb letartóztatásnál a Bizottság általában sztereotip válasszal hárítja el a részletesebb vizsgálatot (pl. a letartóztatás időtartama nem aránytalan a vádakhoz képest). Saját észrevételem szerint kb. 3–4 hónapnál rövidebb idejű letartóztatás esetén a Bizottság általában nem

⁷⁰ Ld. pl. 5874/72. 17 Yb. 422. Megjegyzendő, a *W.v.Switzerland* (254) ügyben a Bíróság olyan nézetet tulajdonít éles kritikával a Bizottságnak, hogy a Bizottság szerint az 5(3) cikk alapján a letartóztatás sohasem nyúlhat egy bizonyos időn túl, az időtartamnak van egy felső határa, par. 30. A Bíróság erőteljesen kinyilvánította erre, hogy egy letartóztatás idejét sohasem lehet elvonatkoztatva értékelni. Ebben az ügyben (többrendbeli csődbüntett és egyéb gazdasági bűncselekmények gyanúja) az előzetes letartóztatás 4 évig tartott, amit a tanácsban eljáró Bíróság csak igen szűken, 5/4 arányban tartott a körülmények ismeretében elfogadhatónak. A kisebbségi véleményekben (*Pettiti, Walsh, Loizou, De Meyer*) határozottan tükröződött a Bizottság nézete, hogy egy bizonyos időn túl már semmilyen körülmények között nem szabad jogszerűnek itélni a letartóztatás időtartamát, éppen az ártatlanság vélelmének elve, valamint az emberi szabadság tisztelete miatt.

⁷¹ 9610/81. 1 D.Suppl. 5.3.3.3/7–8.

⁷² 9300/81. 36 DR 51.

bocsátkozik érdemben bele az ésszerűség vizsgálatába. Ez tekinthető nagyjából azon időszaknak, ahol még nem követel meg az Egyezmény a strasbourgi szervek értelmezésében speciális indokokat a letartóztatás fenntartásához.⁷³ (Kivételes esetek természetesen konstuálhatók, ahol már ez az időszak is ésszerűtlen lehet, pl. a letartóztatott súlyos betegségének megfelelő kezelést nem lehet a letartóztatás során biztosítani.)

Hangsúlyozni kell, hogy ilyen rövid idejű letartóztatás ésszerűségének részletes vizsgálatától a Bizottság csak az 5(3) cikk vonatkozásában zárkózik el. A rövid idejű letartóztatás is sértheti az Egyezményt, ha nem áll fenn alapos gyanú, illetve nincs a belső joggal összhangban.

Az érem másik oldalához tartozik, hogy a letartóztatás egy bizonyos időtartam után csak kivételes körülmények fennállása mellett válik igazolhatóvá. E szavakat használta a Bizottság egy 17 hónapos letartóztatás vonatkozásában is, amely ügyben ez az időtartam igazolást nyert, mert: a terhelttel szemben számos, súlyos bűncselekmény alapos gyanúja merült fel; korábban szökni próbált; magánélete és pénzügyi helyzete "messze nem volt rendezett"; a hatóságok megfelelő gondossággal jártak el az eljárás gyors lefolytatása érdekében.⁷⁴ A kivételes indokok követelményét a Bizottság más esetekben is megfogalmazta, de előttem nem ismeretes olyan eset, ahol ez 17 hónapnál rövidebb letartóztatásnál történt volna meg. Ez az időtartam nyilvánvalóan csak iránymutatásul szolgál, korántsincs szó valamilyen merev időhatárról, és ez bármikor módosulhat.

A strasbourgi szervek álláspontja tehát igen relatív, hiszen az adott ügy körülményei sokat számítanak annak eldöntésénél, mi minősül még elfogadható hosszúságú letartóztatásnak. Mindenesetre *Andrews* érdemesnek tartotta megjegyezni, hogy a Bíróság és a Bizottság jónéhány ügyben olyan hosszúságú eljárást is elfogadhatónak talált, ami egy angolszász jogászt már sokkolna.⁷⁵

A letartóztatás időtartamánál még egy kérdésre ki kell térni, ti. meddig pereg a letartóztatás ideje, mikor ér véget. (A kezdet meghatározása nem hordoz különösebb problémát.) A szabadonbocsátástól és egyéb kivételes esetektől eltekintve, három lehetséges időpont van, mely jelezheti a letartóztatás végét: a) a tárgyalás kezdő napja; b) az első fokú ügydöntő határozat meghozatalának napja; c) a jogerős határozat meghozatalának napja. A kérdés eldöntésének mikéntje rendkívül fontos, hiszen egy első fokú bírósági eljárás, de a másodfokú bírósági eljárás is, hosszú időtartamú lehet, így jelentősen meghosszabbíthatja a letartóztatás idejét.

⁷³ *Fawcett* írja, hogy a panasz a letartóztatás idejének rövidsége miatt nyilvánvalóan alaptalannak bizonyulhat, *Fawcett* op. cit.(39) p. 115., ami alátámasztja azt, hogy valóban van egy időhatár amely fölött hajlandóak a strasbourgi szervek foglalkozni a részletesebb indokokkal. Az én megfigyelésemnek ellentmondóan, *Mavi* ezt az időhatárt másfél-két évben látja, *Mavi* op. cit. (34) p. 124. Ezt én mindenképpen túlzottnak látom, ugyanis ekkor már a Bizottság különleges indokokat, kivételes körülményeket vár el a letartóztatás fenntartásához, ld. *infra*.

⁷⁴ 9451/81. D.Suppl. 5.3.3.3/6.

⁷⁵ J.A. *Andrews*: Human Rights in Criminal procedure. The Hague 1982. p. 489.

Ez a probléma olyan vitát kavart, mely napjainkban sem jutott nyugvópontra.⁷⁶ A vita egyik oka kétségtelenül az, hogy az Egyezmény szövegének francia és angol változata jelentésében nem fedi egymást azt erre vonatkozó résznél. A francia szövegrész ("le droit d'être jugé dans un délai raisonnable") tágabb jelentésű, ugyanis eszerint a gyanúsítottnak ésszerű időn belül joga van ahhoz, hogy *ítélkezzenek* felette. Ezzel szemben az angol szöveg ("shall be entitled to trial within a reasonable time") szűkebb, hiszen ez csak azt foglalja magában, hogy ésszerű időn belül tárgyalást tartsanak ügyében, azaz az idő folyása, melynek ésszerűségét meg kell állapítani, a tárgyalás kezdetéig tart. *Fawcett* szerint a francia változat nyújt nagyobb védelmet a fogvatartottnak, ugyanis az időhöz a tárgyalás idejét is hozzá kell számítani.⁷⁷ Ezen természetesen lehet vitatkozni, hiszen amennyiben a tárgyalás ideje is beletartozik az 5(3) cikk által takart időbe, akkor az ésszerűség kritériumai is változnak ahhoz képest, ha ebbe nem tartozik bele a tárgyalás ideje.

A legkorábbi időkben, a *Wemhoff* ügyben, a Bizottság többsége úgy foglalt állást az angol szövegváltozathoz kiindulva, hogy a letartóztatás időtartamát a tárgyalás kezdő napjáig kell számítani.⁷⁸ Ugyanitt a Bíróság a szerződésszöveg értelmezése után más álláspontra jutott, és szerinte a letartóztatás időtartamát *az első fokú ítélet meghozataláig* kell számítani.⁷⁹ Ez az álláspont a mai napig irányadó a strasbourgi esetjogban, annak ellenére, hogy számos támadás érte.

Az államok egy részében a letartóztatás idejét a jogerős ítélet meghozataláig számítják.⁸⁰ A *Ringelsen* ügyben a Bizottság kérte a Bíróságot a *Wemhoff*-elv módosítására, legalább azon államok tekintetében, ahol a letartóztatás a jogerős ítélet meghozataláig tart, és csak ezután kezdődik a büntetés letöltése, de a Bíróság "nem tartotta szükségesnek foglalkozni ezzel a kérdéssel".⁸¹ A legutóbbi években is komoly támadások érték ezt a megközelítést a Bizottság egyes tagjai részéről, de a Bíróság *egyhangúan* ragaszkodott a

⁷⁶ Ld. erről *Kobl* op. cit. (28) p. 507, és *P. van Dijk*–*G.J.H. van Hoof*: *Theory and Practice of the European Convention on Human rights*. Deventer 1990. p. 277., *Jacobs* op. cit. (61) pp. 68–70., *Murdoch* op. cit. (25) p. 21.

⁷⁷ *Fawcett* op. cit. (39) p. 104.

⁷⁸ Megjegyzendő, hogy a Bizottságnak az álláspontja feltehetően az volt a *Wemhoff* ítéletig, hogy nem kell egy egységes "európai" álláspontot kialakítani e kérdésben, hanem ügynként, a bepanaszolt állam belső jogát kell figyelembe venni. Így például a 892/60. 4 Yb. 250 alatt a Bizottság (éppen a belső joghoz igazodva) előlegezte a Bíróság *Wemhoff* ügyben kifejtett álláspontját, miszerint az elsőfokú ítélet után a fogvatartás jogalapját az 5(1) a pont adja, és nem a c. pont. Ugyanakkor a *Wemhoff* ügyben a Bizottság (ismét a belső jogra figyelemmel) úgy vélte, hogy adott esetben a letartóztatás a jogerős ítéletig tart.

⁷⁹ *Wemhoff* (7) par. 9.

⁸⁰ Ld. pl. Magyarországot, vagy Svájcban Bern kantonban, 8463/78. 26 DR 43., vagy Németországban 3911/69. 12 Yb. 330. stb.

⁸¹ *Van Dijk*–*van Hoof* op. cit. (76) p. 277.

Wemboff ügyben kifejtett véleményéhez.⁸² Így a büntetés letöltésének megkezdése továbbra is az első fokú ítélet meghozatalával kezdődik, a letartóztatás ekkor végződik és nem valószínű, hogy ez az álláspont a következőkben módosul.

4. A letartóztatás fenntartásának indokai

Az előbbiekben már kitértem rá, hogy egy bizonyos idő eltelte után külön indokok szükségesek a letartóztatás további fenntartásához. Ezek az indokok az államok belső jogában a letartóztatás okait takarják, és nagyjából annak felelnek meg. A Bizottság és a Bíróság egy-egy eset eldöntésekor a tényállásból indul ki és megvizsgálja azon indokokat, amelyek a letartóztatás fenntartását elrendelő bírósági határozatban szerepelnek. Döntő szempont lehet, hogy ezek az indokok önmagukban elégségesek-e – a letartóztatás eltelt idejének tükrében – a fogvatartás igazolásához, és az, hogy ezek az indokok a tényállás által megalapozottak-e.

A letartóztatás indokának kellőképpen konkrétnek kell lennie, amely rámutat, miért veszélyeztetné a büntető igazságszolgáltatást vagy egyébként a közérdeket a terhelt szabadonbocsátása. A Bizottság nem fogadta így el azt a túl általános indokot, hogy a letartóztatás szükséges a "nyomozás érdekében"⁸³, hiszen ez nem nevezi meg azt a konkrét veszélyt vagy hátrányt, ami a letartóztatás megszüntetésével bekövetkezne. Ez alapján aligha elégséges általában a nyomozás érdekeire, a nyomozás veszélyeztetésére hivatkozni, hanem meg kell nevezni a konkrét veszélyt: pl. gyanúsítottak összejátszása, bizonyítékok eltüntetésének lehetősége, tanúk megfélemlítésének veszélye, szökés stb., valamint az ezekre rámutató konkrét körülményeket. Így nem feltétlenül minden, a belső jogban előforduló formális letartóztatási ok alkalmas önmagában a letartóztatás igazolására egy bizonyos idő eltelte után.

A Bíróság többször is kiemelte, hogy a letartóztatást a kezdetek során tökéletesen igazoló indokok az idő múlásával megkophatnak, és egy idő után már nem alkalmasak arra, hogy okként szolgáljanak a fogvatartás fenntartására.⁸⁴ E tekintetben is sok függ az eset konkrét körülményeitől. A strasbourgi szervek esetenként hajlandóak belemenni a tények aprólékos vizsgálatába, és annak mérlegelésébe, hogy a letartóztatás indokát vagy indokait igazolják-e az eset körülményei, a tényállás. Nem elég tehát formálisan valamely indokot felhozni, hanem a tényállásnak kellő súllyal igazolnia kell ezen indokok megalapozottságát. Az ilyen kérdések eldöntése legtöbbször finom mérlegelés után történhet csak meg. Nem egyszerű utólag eldönteni, hogy milyen mértékű volt például a szökés vagy a tanúk befolyásolásának veszélye a körülmények fényében, és a veszély nagysága igazolta-e a fogvatartást. Ez láthatólag fokozott óvatosságra ösztönzi a

⁸² *B. v. Austria* (175) par. 39.

⁸³ 8339/78. 17 DR 221.

⁸⁴ *Tomasi* (241/A) par. 89., *Kemmache* (218) par.50.

felülvizsgálat során a strasbourgi szerveket, de huzamosabb fogvatartás esetén nem zárkoznak el az aprólékosabb vizsgálattól sem. Erre azonban nincs mindig szükség. Van, hogy a letartóztatás fenntartását elrendelő bíróság által felhozott indok már esetleg felületes rátekintésre is elégtelennek bizonyulhat, ha az indokoltságra nem a tényekből, körülményekből, hanem absztrakt megfontolásokból kiindulva következtet: így pusztán a bűncselekmény súlyossága nem alapozhatja meg a közrend fenntartásának szükségességét, mint letartóztatási okot.⁸⁵

Egyes esetekben csupán általános és nem tényszerű megfontolások is elégségesek: az összejátszás veszélyének indokát eleve, *in abstracto* alátámasztotta a bűncselekmény jellege, amikor a terheltet az apja ügyében elkövetett hamis tanúzással vádolták.⁸⁶

A felülvizsgálat mélységét befolyásolhatja más tényező is a letartóztatás időtartamán és az ezt megalapozó indokok jellegén kívül. Elsősorban a Bizottság esetek nagy tömegével birkózik és számtalan alaptalan kérelem fut be, így jelentősége lehet, hogy a panasz első ránézésre képes-e kétséget támasztani a letartóztatás fenntartását elrendelő bírósági határozat indokait illetően a Bizottság.⁸⁷ A Bizottság a döntésnél elsősorban a felek nyilatkozataiból, érveléséből indul ki, és amennyiben a panasz nem képes ilyen kétséget megalapozó körülményeket, tényeket előadni és igazolni, a Bizottság aligha bocsátkozik bele részletesebb, "hivatalból történő" vizsgálatba, akár léteznek ténylegesen ilyen körülmények, akár nem.

Az előbbieken futólag említettem, hogy észrevételem szerint a strasbourgi esetjogban elsősorban azok az indokok alapozzák meg a letartóztatás fenntartását egy bizonyos idő után, amelyek *rámutatnak a szabadonbocsátás esetén beálló, a büntető igazságszolgáltatást vagy a közérdeket ténylegesen fenyegető konkrét veszélyre*. Ezt az eligazító elvet figyelembe véve, korántsem meglepő, hogy a vád alapján *várható ítélet súlyossága* vagy a *bűncselekmény súlyossága*, amelyre vonatkozóan az alapos gyanú fennáll, önmagában nem feltétlenül elégséges indok. Közvetlenül ugyanis nem mutat rá semmilyen jövőbeli veszélyre, ugyanakkor ez a tényező alkalmas lehet más indok (pl. szökés veszélye) megalapozására. Ekkor a letartóztatás valódi indoka a szökés veszélye, amelyet az esetek jelentős részében sikeresen lehet alapozni arra a tényre, hogy súlyos bűncselekmény vonatkozásában áll fenn az alapos gyanú a terhelttel szemben. Az államok gyakorlata e tekintetben igen vegyes. Belgiumban az előzetes letartóztatásról (*détention preventive*) szóló új törvény (1990) a régivel szemben, már nem tekinti kifejezett letartóztatási oknak önmagában a várható büntetés nagyságát, a bűncselekmény súlyosságát,⁸⁸ és ez a helyzet Magyarországon is. Ezzel szemben a svájci vizsgálóbírók által leggyakrabban hivatkozott ok a bűncselekmény súlyossága, bár számos bírósági döntés alapján

⁸⁵ Tomasi (241/A) par. 91.

⁸⁶ 10803/84. 11 EHRR 115.

⁸⁷ Erre utal 9404/81. 1 D.534.

⁸⁸ Ld. az ismertetést RDPC *supra* (37) p. 186.

ez nem elég,⁸⁹ ugyanígy indoka lehet a letartóztatásnak Ausztriában, Németországban és Svédországban is.⁹⁰ A strasbourgi szervek nem mondták ki egyértelműen, hogy a bűncselekmény súlyossága nem lehet elegendő indok önmagában, de a bírósági határozatnak rá kell mutatni az ebből fakadó, szabadonbocsátás esetén bekövetkező veszélyekre.

Ez a tényező más szempontból fontos szerepet tölthet be. A letartóztatás időtartamának, a belső jogokban kifejezetten vagy hallgatólagosan elismert korlátja az *arányosság elve*. Eszerint a letartóztatás időtartamának arányosnak kell lennie a bűncselekmény súlyosságával, a várható ítélet mértékével.⁹¹ Az arányosság elve igen sok érdekességet tartogat az összehasonlító jog szempontjából, erre azonban itt nem tudok kitérni. A strasbourgi esetjogban az elv ezen összefüggésben nem játszik ugyanis kiemelt szerepet. A panaszok a letartóztatás időtartamát indokain keresztül támadják, nem pedig az arányosság elvének sérelme címén. Mint később látjuk, a letartóztatás kiváltására szolgáló biztosítékok egyezménybeli szabályozása tkp. az arányosság követelményét fogalmazza meg a letartóztatással szemben, viszont ezt a követelményt nem kapcsolja hozzá kifejezetten a letartóztatási időtartam ésszerűségéhez.

A *gyanú mértéke* és a letartóztatás indokoltságának kapcsolata ugyancsak érdekes kérdéseket vet fel. A jogszerű letartóztatásnál a gyanú minimális mértéke az alapos gyanú, míg a másik véglet, ha a terheltet tetten éri a rendőrség. Vajon a letartóztatás indokoltságában milyen szerepet játszik az alaposnál jóval nagyobb gyanú? A Bíróság és a Bizottság fölöttébb általános és semmitmondó megállapításokat tett ebben a kérdésben. Kimondják, hogy a bűncselekmény elkövetésére utaló jelek súlyossága, azaz a gyanú nagy mértéke *önmagában* nem indokolhatja a letartóztatást, hiszen az ártatlanság vételeme [az Egyezmény 6(2) cikke] ekkor is érvényesül.⁹² Egy másik esetben a Bíróság arról beszél, hogy a gyanú nagy mértéke releváns tényező lehet,⁹³ de az adott ügyben a letartóztatás hosszabb időtartamát nem volt képes igazolni. Úgy tűnik tehát, hogy a bizonyosság felé közeledő gyanú a letartóztatás indokoltságának bizonyítását könnyítheti, azonban nem *sui generis* indok a letartóztatás megalapozására. Figyelembe kell venni itt is azt az elvet, hogy a letartóztatás nem büntető, hanem megelőző jellegű fogvatartás. Így a letartóztatást nem az elkövetett bűncselekmény súlyossága és a bűnösségre utaló jelek komolysága alapozza meg, hanem a szabadonbocsátásból eredő veszélyek fennállása.

⁸⁹ B-D. von Pollern – C.N. Robert: Pre-trial Detention in Switzerland. In: *Frankowski – Sbelton* op. cit. (36) p. 155.

⁹⁰ R. Miklau – I. Morawetz – W. Stangl: Pre-trial Detention in Austria. In: *Frankowski – Sbelton* op. cit. (36) p. 142., valamint *Nelson* op. cit. (37) pp. 125–126., míg Németország vonatkozásában ld. pl. a Bundesgerichtshof egy 1966-os döntését (10.I.1966. N.J.W. (1966) 924.), melyet idéz *Fawcett* op. cit. (39) p. 111.

⁹¹ *Fawcett* op. cit. (39) p. 111.

⁹² *Kemmache* (218) par. 50.

⁹³ *Tomasi* (241/A) par. 89.

5. A szabadonbocsátásból eredő veszélyek, mint indokok

Az alábbiakban röviden áttekintem azokat az indokokat, amelyek a strasbourgi esetjogban az eddigiekben sikeresen megalapozták a letartóztatás fenntartását egy bizonyos időn túl is. Itt nem egy formális, lezárt felsorolásról van szó, hiszen lehetnek olyan sajátos esetek, ahol további, újszerű indokokat is lehetne alkotni. Az alábbiak inkább a szabadonbocsátás esetén beálló *típusos* veszélyeket megjelenítő indokok.

a) A szökés veszélye

Az egyik legtöbbet hivatkozott indok a szökés veszélye, így nem véletlen, hogy az esetjog sok érdemi megállapítást tartalmaz e vonatkozásban. Ráadásul az egyik legtöbb problémát tartogató, sokszor finom mérlegelést kívánó indokról van szó. Ennek okát a Bizottság világosan megmondta a *Bonnechaux* ügyben: igen ritka, hogy ki lehetne zárni a gyanúsított szökését szabadlábra helyezése esetén, de ugyanígy ritkán lehet a szökésre irányuló akaratot kétségszövegbevonhatatlan tényként kezelni.⁹⁴ Melyek tehát azok a jelek, amelyek a szökés veszélyére utalnak?

A szökés veszélyére utaló kétségtelen tény lehet azon *bűncselekmény(ek) alapján várható ítélet súlyossága*, mely(ek) tekintetében az alapos gyanú fennáll. A bíróságnak nem azt kell mérlegelnie, milyen esélyei lehetnek a terheltnek a felmentésre illetve bűnösségének megállapítására, hanem pusztán az ellene felhozott cselekmények súlyosságát kell figyelembe venni. A Bizottság ezen, a *Schertenleib* ügyben⁹⁵ tett megállapításával ellenkező gyakorlatot folytattak a dán és norvég bíróságok, amelyek mérlegelik a későbbi tárgyalás valószínű kimenetelét is (azaz a gyanú mértékét), az arányosság elvének kitágított változata alapján.⁹⁶

A szökés veszélyét a várható ítélet súlyossága egy bizonyos idő eltelte után már nem támasztja alá.⁹⁷ Bár a Bíróság nem céloz rá, mi ez a "bizonyos idő", a megállapítás logikája az, hogy mennél hosszabb az időtartama a letartóztatásnak, az esetleges büntetésbe annál több időt számítanak be, így a szökés veszélye fokozatosan eltűnhet, ha a veszély ezen az okon alapszik. Lehetséges, hogy a várható ítélet súlyossága – egy bizonyos ideig – elégséges a szökés veszélyének megállapításához, azonban lehetséges, hogy nem. Fennállhatnak olyan körülmények, amelyek a szökés veszélyét a minimálisra csökkenthetik a várható súlyos ítélet ellenére. Ezért juttatta a Bíróság kifejezésre azt, hogy a szökés veszélyét nem szabad egyedül a várható ítélet súlyosságának fényében mérlegelni, hanem figyelembe kell venni a *letartóztatott személyiségét*

⁹⁴ 18 DR 144.

⁹⁵ 23 DR 191.

⁹⁶ *Nelson* op. cit. (37) p. 131., amely gyakorlatot Svédországban erőteljesen kritizálják.

⁹⁷ *Wemhoff* (7) par. 14.

és szociális körülményeit is.⁹⁸ Ezek a körülmények lehetnek olyanok, hogy a várható ítélet súlyossága döntővé válik, de más esetben ellensúlyt képezhetnek ezzel szemben. Az ide sorolható körülmények változatosak lehetnek, egymással sajátosan kombinálódhatnak, és egymást erősíthetik illetve gyengíthetik, szükségtelen tehát hangsúlyoznom a mérlegelés jelentőségét.

A személyes kötődések hiánya (pl. egyedülálló) kétségtelenül a letartóztatás fenntartásának irányába hat.⁹⁹ A szökés veszélyét gyengíti, sőt megszünteti az erős családi kötelék: ha a letartóztatott egy gyermekkorú személy anyja,¹⁰⁰ vagy a letartóztatottnak felesége és 3 gyermeke van.¹⁰¹ A szociális kötődésekre mutat rá, hogy van-e a letartóztatottnak állandó lakóhelye. A belső jogokban ez különböző hangsúlyt kap, hiszen például Ausztriában ez a tényező fontos a szökés veszélyének mérlegelésénél, sőt Skóciában külön nevesített okként szerepel, de Belgiumban semmilyen szerepet nem játszik.¹⁰² A strasbourgi szervek mindenesetre figyelembe veszik mérlegelésük során a lakóhely állandóságának hiányát, mint a szökés veszélyét növelő tényezőt.¹⁰³

A munkahely léte vagy nem léte, illetve a letartóztatott foglalkozása, szakmája ugyancsak releváns. A munkahely hiánya ugyanis gyengíti az adott helyhez, országhoz való kötődéseket, míg egy hosszabb ideje ugyanazon munkáltatónál fennálló munkaviszony ellenkező előjelű lehet.¹⁰⁴ Ez csak lehetőség, hiszen amennyiben a letartóztatott szakmája olyan, hogy más helyen (különösen külföldön) is megélhetést képes nyújtani számára, az állandó munkahely érve jelentősen gyengülhet.¹⁰⁵ Ezzel szemben az olyan foglalkozás, mely egy helyi klientúrára épül (pl. ügyvéd, orvos) vagy egy helyhez kötött egyéb vállalkozás, csökkentheti a szökés veszélyét.¹⁰⁶ Nyilvánvaló, ez csak akkor igaz, ha más jövedelemforrása nincs a megélhetéshez¹⁰⁷ és a mérlegelésnél további szempont a letartóztatottnak, valamint családjának mobilizálható vagyona, mely szökés esetén megélhetési forrásul szolgálhat.¹⁰⁸

A szökés veszélyét tovább növelhetik a letartóztatott külföldi kapcsolatai. Itt elsősorban az eshet nagy súllyal latba, ha a letartóztatott idegen.¹⁰⁹ Jelentősége lehet azonban annak is, ha a feleség külföldi, aki tartja

⁹⁸ Neumeister (8) par. 10., Matznetter (10) par. 11.

⁹⁹ Toth (224) par. 72.

¹⁰⁰ Letellier (207) par. 41.

¹⁰¹ 9300/81. 1 D.Suppl. 5.3.3.5/4.

¹⁰² RDPC *supra* (37) p. 190. Skócia vonatkozásában ld. Gordon op. cit (14) p. 63.

¹⁰³ Toth (224) par. 72., 7680/76. 9 DR 192.

¹⁰⁴ 9300/81. 1 D.Suppl. 5.3.3.5/2–3.

¹⁰⁵ 7680/76. 9 DR 192.

¹⁰⁶ Ld. pl. Schertenleib ügy 23 DR 192.

¹⁰⁷ Letellier (207) par. 41.

¹⁰⁸ Neumeister (8) par. 10.

¹⁰⁹ 9300/81. 1 D.Suppl. 5.3.3.5/2–3., 8329/78. 1 D. 530.

rokonaival a kapcsolatot, illetve külföldön tulajdona van,¹¹⁰ ha külföldi vállalkozása és bankszámlája van.¹¹¹

A fentiek azon tipikus szempontok, amelyekből a szökés veszélyének mérlegelése kiindul. Természetesen ezeken felül egyes esetekben lehetnek olyan, egyéb tényezők, amelyek nem tipikusak, de figyelembe jönnek a mérlegelésnél. Nyilvánvaló indok lehet a letartóztatás fenntartásához, ha a letartóztatott a bűncselekmény elkövetése után külföldre szökött,¹¹² ha álnéven bérelt lakást,¹¹³ ha a letartóztatásból megszökött vagy szökni próbált.¹¹⁴ Ugyancsak releváns tényként értékelte a Bizottság, hogy a letartóztatott kapcsolatban állt a szervezett bűnözéssel.¹¹⁵

A letartóztatás indokául szolgáló szökés veszélyének megállapítása tehát sok esetben gondos mérlegelést kíván, ha a letartóztatás már hosszabb ideje fennáll. Arra a kérdésre, hogy az itt felsorolt és egyéb, sajátos tényezők kombinálódása merre billenti a mérleg nyelvét, és miért egy-egy adott ügyben, nyilvánvalóan csak a konkrét ügy áttekintése adhat választ.

b) A bizonyítékok védelme

A bizonyítékok védelme ugyancsak alapos indok lehet a letartóztatás fenntartásához. Ide alapvetően három esetet lehet sorolni, amikor a tényállás felderítését, így a büntető igazságszolgáltatást veszély fenyegeti:

- a tanúk befolyásolásának, megfélemlítésének veszélye;
- egyes (tárgyi) bizonyítékok manipulálásának, eltüntetésének veszélye;
- összejátszás veszélye harmadik személyekkel, elsősorban esetleges tettestársakkal.

A Bíróság és a Bizottság elismeri, hogy ezek a veszélyek a letartóztatás kezdeti időszakában fennállhatnak. Egyúttal azt is hangsúlyozzák, hogy az idő múlásával és a nyomozati cselekmények előrehaladtával az idetartozó veszélyek csökkennek, majd elmúlnak.¹¹⁶ A letartóztatás egy bizonyos időtartama után egyre nehezebb valószínűsíteni a bizonyítékok védelmét fenyegető veszélyeket. A bizonyítékok védelme címen fenntartott letartóztatásnál is részletezni kell az indokolásnak, hogy miben áll a veszély és fel kell hoznia olyan tényeket, amelyek határozottan valamely veszély fennállását valószínűsítik.¹¹⁷ A letartóztatás kezdeti szakaszában nyilvánvalóan sokkal könnyebb megalapozni a letartóztatás fenntartását ezen a címen, mint a későbbiekben, amikor a bizonyítékok

¹¹⁰ *Schertenleib* ügy 23 DR 192.

¹¹¹ *B. v. Austria* (175) par. 42.

¹¹² 7680/76. 9 DR 192.

¹¹³ 5874/72. 17 Yb. 423–424.

¹¹⁴ 8280/78 1 D. 527., 8601/79. 1 D. Suppl. 5.3.3.5.1/2.

¹¹⁵ 8329/78. 1 D. 530.

¹¹⁶ *Letellier* (207) par. 55., *Clootb* (225) par. 43. Természetesen a bonyolult ügyekben ez lassabban következik be, ld. *W. v. Switzerland* (254) par. 36.

¹¹⁷ *Tomasi* (241/A) par. 92.

többségét a nyomozó szervek megszerzik, a tanúkat, a terheltet, illetve a többi gyanúsítottat kihallgatják.

A Bizottság az egyik ügyben kifejtette, hogy az összejátszás és a bizonyítékok eltüntetésének veszélye – ha volt – vélelmezhetően megszűnik a nyomozás lezárásakor, míg a tanúk befolyásolásának veszélye általában nem áll fenn a tárgyalás megkezdése után.¹¹⁸ Ez legfeljebb iránymutatás, de szövszerint aligha lehet venni. Az egyes veszélyek természetesen korábban is megszűnhetnek, de a jelzett időpontnál később is. Éppen a Bizottság állapította meg a *Ventura* ügyben, hogy a vádemelés után is fennállt a bizonyítékok eltüntetésének veszélye,¹¹⁹ míg a tanúk befolyásolása sem csak a tárgyalás kezdetéig lehetséges.¹²⁰

A bizonyítékok védelmét, mint letartóztatási indokot megalapozni, esetenként nem egyszerű. Különösen nehéz lehet a tanúk befolyásolásának veszélyét konkrét tényekkel alátámasztani, hacsak előzőleg nem történtek erre bizonyított kísérletek. Bár forrást nem találtam rá, de a vonatkozó döntések fényében megalapozottnak tűnik az a megállapítás, hogy a tanúk befolyásolásának veszélyére következtetni nem lehet általános megfontolások alapján (pl. a tanúvallomás fontossága), hanem konkrét tényeknek kell erre utalni. Ezzel szemben az összejátszás veszélyét valószínűsíteni sokkal könnyebb, ha az ügy jellegéből adódóan a gyanúsítottak együttműködése a tények leplezéséhez, a tényállás felderítésének megghiúsításához vezethet. Ez a veszély azonban általában a leghamarabb szűnik meg, a másik két esethez viszonyítva.

A bizonyítékok hamisítása illetve eltüntetése, mint a nyomozást veszélyeztető cselekmény álláspontom szerint valószínűsíthető általánosabb megfontolások alapján is. Ekkor valószínűsíteni kell a gyanú megalapozásához lényeges bizonyítékok létét, és a szabadonbocsátás esetén a veszély lehetőségét. Összességében azonban ez az indok nem sokszor fordul elő a strasbourgi szervek előtt. Mint láttuk, legtöbbször a letartóztatás 3–4 hónapja után kezdik alaposan vizsgálni a letartóztatás fenntartásának indokait. Ennyi idő után pedig csak ritkábban, sajátos esetekben jelent problémát a tárgyi bizonyítékok védelme.

c) Újabb bűncselekmények elkövetésének veszélye

A legtöbb állam büntető eljárása ismeri ezt a letartóztatási indokot, ahogy elismerik a strasbourgi szervek is. Kétségtelen azonban, hogy e veszély fennállását – jellegénél fogva – legtöbbször igen nehéz tényszerűen megalapozni, a bizonyítható előkészületek esetét leszámítva.

Egyetértünk *Nelsonnal*, aki szerint nem elégséges indok e veszély alátámasztására az, hogy a letartóztatott személyt előzőleg is elítélték már bűncselekmények elkövetése miatt, ezért a jövőben is fennáll a bűnelkövetés

¹¹⁸ 8118/78. 25 DR 121–122.

¹¹⁹ 23 DR 88.

¹²⁰ *Tomasi* (241/A) par. 95.

veszélye.¹²¹ Valószínű, a sikeres indokoláshoz mindenképpen specifikusabb alátámasztás kell. A strasbourgi szervek előtt sikeres volt az az érv (más érvekkel kombinálva), hogy a letartóztatott korábban már elkövetett ugyanolyan jellegű bűncselekményeket, mint amelynek gyanújával letartóztatás alatt áll.¹²² Ez kissé általános jellegű, de láthatóan megfelelő hivatkozás, éppen a tényszerűbb alátámasztás nehézségei miatt. Ennél konkrétabb érv is előfordult, illetve elképzelhető. Így fennáll a bűnelkövetés további veszélye, amikor a terhelt egy bűncselekmények sorozatára épülő terv szerint cselekedett, tehát a további bűnelkövetés előkészületei megnyilvánultak (ld. *Ventura* ügy a Bizottság előtt).¹²³ Véleményem szerint ugyancsak megalapozott lehet a további bűncselekmények elkövetésére való hivatkozás, ha a letartóztatott személy a addig megélhető forrásokra részben vagy egészben bűnözés útján tett szert, és nincs állandó munkahelye, szociális kötődései lazák.¹²⁴

Az itt felsorolt érvek erejükét veszthetik, ha a letartóztatott lehetősége a bűnelkövetésre leszűkül vagy megszűnik. Így a *Stögmüller* ügyben a gyaníthatóan elkövetett bűncselekmények kötődtek a letartóztatott munkájához, mindennapi tevékenységéhez (ingatlanügyletek és kapcsolódó hitelezés): miután időközben ezt a tevékenységét feladta, a bűnelkövetés ismétlésének veszélyét megszűntnek tekintette a Bíróság.¹²⁵

A szökés veszélye, a bizonyítékok védelmének szükségessége és a további bűncselekmények elkövetésének megakadályozása: ezek a tipikus indokok, melyek megfelelően megalapozzák a letartóztatás fenntartását a strasbourgi esetjogban. A Bíróság és a Bizottság ezenfelül hajlandó elfogadni más indokot is, ha az rámutat a büntető igazságszolgáltatást vagy a közérdeket fenyegető veszélyekre. Ilyen eset – az eddigi döntések tükrében – kivételesen szokott előfordulni.

A Bíróság megállapította, hogy egyes súlyos bűncselekmények olyan közfelháborodást okozhatnak, amely *egy ideig* igazolhatja a letartóztatást.¹²⁶ Ez az indok a közrend fenntartása néven fut, és francia alapokra vezethető vissza az elmélet.¹²⁷ Az indok önmagában túl általános, meghatározatlan így önmagában, és megfelelő alkalmazása feltételezi a közrend fogalmának legalább olyan alapos elméleti kidolgozását és gyakorlati csiszolgatását, mint az Franciaországban történt. A Bizottság és a Bíróság szemelláthatólag nem kívánta leborítani a saját

¹²¹ *Nelson* op. cit. (37) p. 125., bár például Skóciában a büntetett előéletet ekkor figyelembe veszik, ld. *Gordon* op. cit. (14) p. 63.

¹²² *Totb* (224) par. 70., 9315/81. 1 D.Suppl. 5.3.3.5.2/1.

¹²³ 23 DR 88.

¹²⁴ Erre utal *Totb* (224) par. 79.

¹²⁵ *Stögmüller* (9) par. 14.

¹²⁶ *Letellier* (207) par. 51

¹²⁷ *G. Stefani – G. Levasseur – B. Bouloc: Procédure Pénale. Paris 1987. p. 702., R. Merle – A. Vitu: Traité de Droit Criminel. Procédure Pénale. Paris 1979. p. 459.* A magyar fordításban a közrend szó igen pontatlan, nem képes visszaadni hűen a francia "l'ordre public" kifejezést.

esetjogában ezt a mélyen gyökerező és sajátos francia jogintézményt, de alkalmazását szigorú feltételekhez kötötte.

Ezek szerint erre hivatkozni csak kivételes esetekben lehet, feltéve, ha belső törvény megjelöli ezt az okot, tényszerűen ki kell mutatni a közrend megbomlásának veszélyét és e tényleges veszélynek fenn kell állnia, amíg a letartóztatás tart ezen indok alapján. A francia bíróságok egyedül, a gyaníthatóan elkövetett bűncselekmények súlyosságából vezették le absztrakt módon ezt a veszélyt, így a Bíróság sorban nyilvánította elégtelennek a Franciaország ellen benyújtott panaszoknál az indok megalapozottságát: nem voltak konkrét tények, melyek rámutattak volna tényleges veszélyre.¹²⁸

Merle és Vitu a közrend fenntartásaként említi azt az esetet is, amikor a letartóztatás indoka a *letartóztatott személy védelme* a felháborodott közvélemény haragjától.¹²⁹ Akár ide soroljuk, akár önálló indokként vesszük, nem került a strasbourgi szervek elé tudtommal eddig olyan panasz, amely lehetővé tette volna ezen érv vizsgálatát. Pedig ez az indok nemcsak a francia büntető eljárási kódex 144. szakasz (2) bekezdésében szerepel, hanem például Svájcban, a baseli félkantonok büntető eljárásában is.¹³⁰ Véleményem szerint ez az indok is elfogadható, ha tényszerűen ki lehet mutatni a veszélyt és ennek huzamosabb fennállását.

Ezek képezik tehát a strasbourgi esetjogban a letartóztatási indokok rendszerének alapvonalait. Amennyiben a letartóztatás időtartama ezek szerint megalapozott, akkor következik az ésszerűség vizsgálatának utolsó szakasza, mely a hatóságok eljárási cselekményeinek indokoltságát és gyorsaságát mérlegeli.

6. A hatóságok eljárásának lefolytatása

A letartóztatás valamely alapos indokának fennállása még nem alapozza meg a letartóztatás időtartamának ésszerűségét. Ezen ésszerűség további feltétele – ahogy előzőleg kitértünk rá – az, hogy az eljáró hatóságok az eljárás mielőbbi befejezése érdekében különös gondosságot fejtsenek ki.¹³¹

Az eljárás mielőbbi befejezése érdekében kifejtett különös gondosság három szempont fényében vizsgálándó (eltekintve a speciális körülménytől, hiszen a letartóztatás önmagában ennek minősül), akárcsak a 6(1) cikk hasonló,

¹²⁸ *Letellier* (207) par. 52., *Kemmache* (218) par.52., *Tomasi* (241/A) par. 91.

¹²⁹ *Merle – Vitu* op.cit. (127) p. 459.

¹³⁰ *Von Pollern – Robert* op. cit. (89) p. 154.

¹³¹ A Bíróság igen korán kialakította ezt az elvet: „.. while an accused person held in custody is entitled to have his case given priority and conducted with special diligence.” (kiemelés tőlem – B.L.) *Matznetter* (10) par. 12., ugyanígy *Wemboff* (7) par. 17., *W.v.Switzerland* (254) par. 39.

ésszerű eljárási időtartamot megkívánó rendelkezésénél. A három szempont a következő:¹³²

- a) az ügy bonyolultsága;
- b) a fogvatartott személy magatartásának hatása az eljárás időtartamára;
- c) a hatóságok eljárási cselekményeinek indokoltsága, hosszúsága.

Megjegyzendő az esetjogban többször hangsúlyozták, a 6(1) cikkben alkalmazott kritériumokkal való párhuzam ellenére, az 5(3) cikknek ezen részénél a hatósági eljárás lefolytatását sokkal szigorúbban kell értékelni és mérlegelni, mint a 6(1) cikknél, tekintettel a fogvatartásra. Mást jelent a két helyen az "ésszerű idő" fogalma, és amely időtartam még elfogadható a 6(1) cikknél, az már sértésnek bizonyulhat a másik helyen. A különbség abból adódik, hogy amíg az egyik esetben fokozott gondosság kell a gyanúsított fogvatartása miatt, a szabadlábban védekező gyanúsítottnál a 6(1) cikk esetében a védendő érdek más: tipikusan az, hogy ügyében hosszú ideig ne maradjon bizonytalanságban.¹³³

a) Az ügy bonyolultsága kétségtelenül olyan tényező, amely jelentősen elnyújthatja az eljárást. Az 5(3) cikk vonatkozó rendelkezését érintő legkorábbi ügyekben is kézenfekvő érvként használták ezt a kormányok a Bizottság előtt az előzetes letartóztatás hosszúságát indokolván,¹³⁴ és a Bizottság legtöbbször helyt is adott ezen érveknek. Bár sokszor a döntés csak általános hivatkozást tartalmaz az ügy bonyolultságára, külön konkretizálás nélkül, vannak olyan esetek, ahol a Bizottság részletezi, miben áll ez a bonyolultság.

Több helyen csak azt hozzák fel, hogy az akta hány oldalra vagy kötetre rúg, ezzel illusztrálva az eset bonyolultságát.¹³⁵ Hasonlóan illusztrálja és alátámasztja ezt az indokot a tanúk, szakértők nagy száma,¹³⁶ esetleg egy bonyolultabb, és hosszabb elkészítési időt kívánó szakértői vélemény,¹³⁷ a

¹³² Ld. *Matznetter* (10) par. 12. és *Tomasi* (241/A) par. 102. Bár a Bíróság kezdetben visszautasította a Bizottság próbálkozásait a fenti kritériumrendszer kialakítására azt tartván, hogy nem kell ezeket szisztematikusan vizsgálni, hanem a hatóságok indokait kell mérlegre tenni, melyeket az eljárás elhúzódnásának igazolására hoznak fel, *Wemhoff* (7) par. 12., ld. erről továbbá *Jacobs* op. cit. (61) pp. 70–71. Valójában az ügyek vizsgálata a hatósági eljárás lefolytatása tekintetében legtöbbször ezen kritériumok szerint rendeződik, hiszen a hatóságok igazoló indokai is e szempontok körül csoportosulnak.

¹³³ Ld. *C. Köpflinger* par. 33., valamint *Haase* ügy 11 DR 92., *Stögmüller* (9) par. 5., *Matznetter* (10) par. 12.

¹³⁴ Ld. pl. a tudtommal a legelső ilyen hivatkozást a Bizottság esetjogában a 222/56. 2 Yb. 347. sz. ügyben, majd ezután ugyancsak hivatkoztak ezen érvre a 297/57. 2 Yb. 212. ügyben.

¹³⁵ Pl. 1103/61. 5.Yb. 188–190., ahol 1200 oldalas akta igazolja a hosszabb fogvatartást, vagy 8601/79. D. Suppl. 5.3.3.5.4/45., ahol 38 kötetes akta igazol 11 hónapos fogvatartást, a *W.v.Switzerland* (254) ügyben az iratok 120 méternyi polcot foglaltak el, és az ítélet 1100 oldalnyit tett ki, bár a letartóztatás is több, mint négy évig tartott, par. 41.

¹³⁶ 5874/72. 17Yb. 424 és 428., ahol a vád több mint 300 tanút és 20 szakértőt vonultatott fel.

¹³⁷ 6541/74. 3 DR 86–87.

vádoltak nagy száma,¹³⁸ a gyanúsítottal szembeni sokrendbeli vád, különösen ha az adott államban nincs vádalku,¹³⁹ a gyanúsított időközbeni orvosi kezelése, megfigyelése,¹⁴⁰ a bűncselekmények jellege,¹⁴¹ a bűncselekmények nemzetközi jellege.¹⁴²

b) A letartóztatott személy magatartása nagyban hátráltathatja az eljárást, ezért a letartóztatás időtartama ésszerűségénél ezt a tényezőt is szemügyre kell venni. Ez elsősorban annak vizsgálata, hogy a fogvatartott személy nem élt-e vissza jogaival, és ha igen, nem ez vezetett-e az eljárás húzódásához, vagy esetleg ő törekedett kifejezetten az eljárás elhúzására.¹⁴³

Ez a mérlegelés sokszor igen nehéz. Nem könnyű megállapítani esetenként azt a határt, amely elválasztja a rendeltetésszerű joggyakorlást a joggal való visszaéléstől. Az, hogy hány szabadlábrahelyezési kérelem benyújtása meríti ki a visszaélés fogalmát, vagy visszaélésről beszélhetünk-e, ha elfogultsági kifogással él a fogvatartott a bíró ellen (esetleg többször is), vagy rendszeresen fellebbezi a szabadlábrahelyezési kérelmét elutasító végzést, nyilvánvalóan mindig az eset körülményei döntenek el.¹⁴⁴

A fentiek mellett az esetjogból az is kitűnik azonban, hogy a fogvatartott rendeltetésszerű joggyakorlásából adódó időeltolódásért a következményeket a fogvatartottnak kell viselnie, függetlenül szándékaitól, és attól, hogy történt-e visszaélés a jogi lehetőségekkel vagy sem.¹⁴⁵ Így pl. a hallgatáshoz való jog, a kérvények beadásának joga megilleti a gyanúsítottat, és ennek gyakorlásáért semmiképpen nem tehető felelőssé, azonban az eljárás ennek következtében legtöbbször vitathatatlanul hosszabb lesz, és ezt a következményt a fogvatartott személynek viselnie kell.¹⁴⁶ A jogi lehetőségekkel való visszaélésnek, és az eljárás elhúzására irányuló szándéknak ott van kétségtelenül jelentősége, hogy ekkor a strasbourgi szervek aligha állítanak olyan magas mércét a hatósági cselekmények gyorsaságának vizsgálatánál, mint egyébként tennék.

¹³⁸ 2278/64. 10 Yb. 204., 8303/78. D. 568.

¹³⁹ 7807/77. D. 565. ahol a vádak száma igazolt több mint 7 hónapos előzetes letartóztatást, 5162/72. D. 562. ahol tizenkétrendbeli vád igazolt 3 hónap előzetes letartóztatást, 9451/81. D.Supp. 5.3.3.5.7/1.

¹⁴⁰ 2077/63. 7.Yb. 278., 2279/64. 23.Coll. 123.

¹⁴¹ Pl. a csalások egyes fajtái, 9404/81. D. 571. ahol egy nagyarányú csalás gyanúja esetében 14 hónapos fogvatartás nem bizonyult jogszerűtlennek, ugyancsak ld. 3637/68. 13.Yb. 438., 8339/78. 17 DR 219–220.

¹⁴² Igen fontosnak tartja ezt a tényezőt a Bizottság a 8626/79. 25 DR 228. sz. ügyben, és ld. továbbá 3637/68. 13.Yb. 438., 8339/78. 17 DR 219–220.

¹⁴³ *Fawcett* op. cit. (39). p. 115.

¹⁴⁴ Néhány illusztratív példa a problémára: *C. Schertenleib* ügy 23 DR 199–200, *Bonnechaux* ügy 18 DR 147., 9450/81. D.Supp. 5.3.3.5.5/1., 6541/74. 3 DR 86–88.

¹⁴⁵ 297/57 2 Yb. 210., 6541/74. 3 DR 86–88., 8201/78. D. 550.

¹⁴⁶ Ezt a Bizottság már igen korán megállapította, ld. 297/57. 2 Yb. 210., de ld. ugyancsak pl. 6541/74. 3 DR 88.

c) A hatósági aktusok vizsgálata elsősorban arra terjed ki, hogy indokolt volt-e maga az aktus, az aktusok között eltelt idő, illetve az aktus végrehajtásának hosszúsága. Természetesen megfelelő időt kell adni a hatóságnak, hogy a kihallgatásra vagy más eljárási cselekményre felkészüljön, azt előkészítse, az aktát tanulmányozza, más hatóságok felé intézkedjen,¹⁴⁷ ez azonban az eset körülményeihez képest nem vezethet az eljárás elhúzódnásához. Az Egyezményvel ellentétes volt az, amikor 25 hónapig tartó előzetes letartóztatás alatt 11 hónapig állt az ügy,¹⁴⁸ illetve 23 hónapig tartó eljárásból 8 hónapig állt az ügy, azaz a hatóság nem végzett semmilyen eljárási cselekményt.¹⁴⁹ Ez utóbbi esetben a Bizottság figyelemmel volt arra, hogy egy akta mennyi idő alatt került át az egyik hatóságtól a másikhoz, mennyiben volt indokolt a kihallgatások és a bírósági meghallgatások elnapolása, mennyi idő telt el a vizsgálat befejezése és a vádemelés között.

Több esetben az elvégzett cselekmények szükségszerűségét kérdőjelezték meg. Volt, amikor a Bizottság vizsgálta, hogy a fogoly átszállítása egyik városhoz a másikba indokolt volt-e az eljárás szempontjából.¹⁵⁰ A Bíróság az eljáró hatóságok terhére róta azt a körülményt, hogy a vádló olyan nyomozati cselekmény elvégzését kérte, melyet már korábban elvégeztek, a vádló olyan bíróságnál indított eljárást, melynek nem volt joghatósága az ügyben, és a fogvatartottat jelentős távolságban tartották fogva a nyomozó hatóság székhelyétől.¹⁵¹

Ezek a tényezők határozzák meg, hogy a letartóztatás időtartama ésszerűnek minősül-e vagy em a strasbourgi esetjogban. A letartóztatás megalapozottságát érintheti továbbá, hogy van-e olyan biztosíték, mely alkalmas lehet a letartóztatás helyettesítésére, kiváltására.

Biztosítékok a letartóztatás kiváltására

A letartóztatás célja, hogy ne veszélyeztethesse a gyanúsított a büntető igazságszolgáltatás működését. Ezt a célt esetenként másként is el lehet érni, nemcsak szabadságmegvonással. A letartóztatás mellett kialakult a belső jogokban a biztosítékoknak olyan rendszere, mely alkalmas lehet letartóztatás nélkül is a fenti célt sok esetben biztosítani. Ezen biztosítékokra utal az Egyezmény 5(3) cikkének utolsó mondata.

Ez a rendelkezés azért szerepel a letartóztatással összefüggésben, mert amennyiben valamilyen, az adott állam belső jogában is ismert biztosíték alkalmazása elégséges a büntető igazságszolgáltatás megfelelő működésének

¹⁴⁷ 8118/77. 23 DR 198.

¹⁴⁸ *Toth* (224) par. 77.

¹⁴⁹ *C. Vallon* (95/B) paras. 64–65.

¹⁵⁰ *C. Jentzsch* paras. 173–174.

¹⁵¹ *Tomasi* (241/A) par. 100.

biztosítására, ebben az esetben a letartóztatás megalapozatlanná válik.¹⁵² Az Egyezmény tehát nem *sui generis* vezeti be a letartóztatás melletti biztosítékok rendszerét, azaz önmagában nem támaszt kötelezettséget az államokkal szemben ilyen biztosítékok bevezetésére. Mindössze annyit implicál ez a szerződéses rendelkezés, hogy amennyiben vannak a belső jogban ilyen biztosítékok, akkor a letartóztatás elrendelésének vagy meghosszabbításának vizsgálatánál ezeket figyelembe kell venni, és meg kell nézni, ezek alkalmazásával és a letartóztatás mellőzésével elérhető-e a büntető igazságszolgáltatás rendes működése. Így ezen biztosítékokat nem önmagukban, hanem a letartóztatás tényével, a letartóztatás időtartamának ésszerűségével összefüggésben kell értékelni.

A biztosítékokra utaló egyezménybeli rendelkezés azon a gyakran hangoztatott elven alapszik, hogy a letartóztatásnak kivételes eszköznek kell lennie a büntető igazságszolgáltatás rendes működésének védelme céljából. Erre az elvre hivatkozik az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának (65)11. számú határozata a letartóztatással kapcsolatos ajánlásokról is. Az Egyezmény – mint az előbbiekben láttuk – nem teszi kötelezővé a biztosítékok rendszerét vagy a biztosítékoknak egy bizonyos rendszerét a részes államok számára. Mindössze azt írja elő, hogy amennyiben az adott állam büntető jogában vannak bizonyos biztosítékok, akkor ezeket figyelembe kell venni mint alternatív eszközöket a letartóztatás elrendelésénél vagy meghosszabbításánál, és ez szempont lesz a strasbourgi felülvizsgálatnál is. Ez nyilvánvalóan nem túl magas mérce, és ez a konstrukció nem fejezi ki erőteljesen a fent említett elvet. Az Egyezmény megalkotásánál azonban más esetekben is igyekeztek elkerülni azt, hogy felforgassák a csatlakozni kívánó államok egyes büntetőjogi intézményeit, hiszen ez aligha növelte volna az államok hajlandóságát a csatlakozásra.

Az egyes belső jogokban alkalmazott biztosítékok köre igen változatos. E biztosítékok általában törvényben meghatározottak és felsoroltak, melyek köréből a bíró választhat megfelelő feltételek fennállása, vagy egyszerűen a saját mérlegelése alapján. Van azonban olyan állam, ahol bíró teljesen szabadon, a saját belátása szerint határozhat meg és rendelhet el a szabadonbocsátás feltételeként biztosítékot.¹⁵³ Van állam, ahol bizonyos bűncselekmények esetében nem teszik lehetővé a letartóztatás kiváltását valamilyen biztosítékkal.¹⁵⁴

A biztosítékok egyes fajtáinak tekintetében talán mindenkinek az *óvadék* jut először eszébe, amely azonban nem minden, az Egyezményben részes állam büntetőjogában ismert, így pl. Magyarországon vagy Svédországban sem.¹⁵⁵ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának (65)11. számú határozata a

¹⁵² Ld. pl. *Stögmüller* par. 15.

¹⁵³ Így pl. Hollandia vagy Belgium, ld. RDPC *supra* (37) p. 198., vagy Skóciában, ahol szintén elég nagy e tekintetben a bírói szabadság az 1980. évi erről szóló törvény óta, *Gordon* op. cit. (14) p. 64.

¹⁵⁴ Ld. pl. Skócia, árulás és emberölés esetén, *Gordon*, op. cit. (14) p. 61.

¹⁵⁵ *Nelson* op. cit. (37) p. 117. *Fawcett* megjegyzése szerint az Egyezményben részes államok majdnem mindegyikének büntetőjoga ismeri az óvadékot, *Fawcett* op. cit. (39) p. 73.

letartóztatással kapcsolatos ajánlásokról, az óvadék mellett a következő biztosítékokat ajánlja tagállamoknak a letartóztatás kiváltására: *otthoni felügyelet, egy bizonyos hely vagy körzet elbányászásának tilalma, időszakos jelentkezés a hatóságoknál, útlevél és egyéb igazolványok beszolgáltatása*. Ezek olyan tipikus formái a biztosítékoknak, melyek a tagállamok jelentős részében fellelhetők, azonban ezzel távolról sem merült ki a lehetséges biztosítékok köre, hiszen az egyes államok belső joga e tekintetben igen változatos. A jelen tanulmány keretei között nincs lehetőség arra, hogy a biztosítékok tekintetében összehasonlító jogi áttekintést nyújtsak, de azt jelzem, hogy egy ilyen áttekintéshez ideális kiindulópont lehet pl. a francia büntetőeljárási kódex, mely tizenhat lehetséges biztosítékot sorol fel a letartóztatás esetleges helyettesítésére,¹⁵⁶ vagy pl. a svájci kantonok sokszínű büntetőeljárási rendszereinek vonatkozó részei.¹⁵⁷

A biztosítékokra vonatkozó rendelkezéssel kapcsolatos strasbourgi esetjog alapvetően egy döntő kérdés körül forog: az adott ügyben a bepanaszolt állam jogában fellelhető valamilyen biztosíték alkalmas lett volna-e a letartóztatás kiváltására, azaz annak léte megalapozatlanná tette-e a panaszos letartóztatását. Ennek megfelelően az esetjogban tett megállapítások igen relatívak, konkrét körülményekhez kötöttek, és a strasbourgi szervek nem sok általános érvényű megállapítással gazdagították az esetjogot.

Az kézenfekvő megállapítás, hogy a biztosítékok alkalmazása elsősorban akkor merül fel, ha szökéstől kell tartani. Természetesen a letartóztatás más indokainál is elképzelhető a biztosítékok egyes formáinak alkalmazása, de ezen esetekben a letartóztatás és a biztosítékok hatásfokában, alkalmazhatóságában sokkal nagyobb lehet a különbség, melynek következtében ekkor a biztosítékok kevésbé alkalmasak a letartóztatás kiváltására. Ezért az esetjogban elsősorban olyan esetek voltak nagyobb horderejűek, ahol a letartóztatás legfontosabb indoka a szökés veszélye volt.

A Bíróság már egy igen korai ügyben megtette az egyik legfontosabb megállapítását, ami a biztosítékokat illeti. Eszerint, ha a letartóztatás egyetlen indoka a szökés veszélye, a letartóztatott személyt szabadlábra kell helyezni, amennyiben lehetséges biztosítékot nyerni tőle.¹⁵⁸ Itt a Bíróság elsősorban óvadékra gondolt, és ezt követően az esetjog legfontosabb problémái abban nyilvánultak meg, hogy az adott ügyben milyen kritériumok alapján lehet az óvadék összegét megállapítani, és milyen tényezőket kell figyelembe venni annak mérlegelésénél, hogy a nemzeti bíróság által meghatározott óvadékösszeg megfelelő nagyságú volt-e, vagy éppen ellenkezőleg, az ügy körülményeihez képest aránytalan terhet jelentett a letartóztatottnak.

Az hamar nyilvánvalóvá vált, hogy az Egyezmény 5(3) cikkét sérti, ha az óvadék összegét a bűncselekmény által okozott kárhoz mérik.¹⁵⁹ Az óvadék

¹⁵⁶ Code de procédure pénale 138. szakasz.

¹⁵⁷ Von Pollern–Robert op. cit.(89) p. 156.

¹⁵⁸ Wemboff (7) par. 15.

¹⁵⁹ Neumeister (8) par.14.

összegének mindig a letartóztatott anyagi körülményeihez kell igazodni, vagy (ha más teszi le az óvadékot) a letartóztatott és a biztosítékot letevő kapcsolatának függvényében kell meghatározni az összeget.¹⁶⁰ Így lehet ugyanis olyan összeget megállapítani, mely a szabadlábra helyezendő személyt a szökéstől megfelelően visszatartja. Az érem másik oldalához tartozik, hogy a letartóztatott személy köteles anyagi körülményeiről kimerítő tájékoztatást adni.¹⁶¹

A Bizottság többször kijelentette, hogy az óvadék összegének meghatározásának felülvizsgálata általában kívül esik hatáskörén, kivéve, ha az óvadék összege olyan aránytalanul terhes a letartóztatott személy részére, hogy az már visszaélésnek minősül.¹⁶² Ez a megállapítás ma már aligha áll, illetve igen sokat enyhült, hiszen az esetjog tanúsága szerint, ha a bíróság által megállapított és a letartóztatott által le nem tett óvadékösszeegnél kisebb összeg is megfelelő biztosítékot nyújtott volna a szökés ellen, a letartóztatás meghosszabbítása ésszerűtlennek minősül.¹⁶³

Azzal, hogy az Egyezmény utal a biztosítékokra, mint a letartóztatás kiváltásának módjaira, a letartóztatás jogalapja az Egyezményben kibővült egy újabb tényezővel, ti. az arányosság elvével. Az arányosság elve a letartóztatás időtartama ésszerűségének vizsgálatával összefüggésben nem játszik érdemleges szerepet az esetjogban. Az arányosság elvének segítsége nélkül azonban nem lehet magyarázni azt, miért válhat egy letartóztatás megalapozatlanná, annak ellenére, hogy fennáll az alapos gyanú, és fennáll legalább egy letartóztatási indok is. Ugyanis természetes, hogy valamely biztosíték alkalmazásával történő szabadlábrahelyezés mellett is fennállhat továbbra az alapos gyanú és valamely letartóztatási ok. A letartóztatás ennek ellenére azért válik megalapozatlanná, mert létezik a letartóztatás mellett más eszköz is pl. a szökés megakadályozására, és a letartóztatás aránytalanul nagyobb terhet jelent a gyanúsított számára, mint a lehetséges másik eszköz. A veszély nagyságához és valószínűségéhez képest – tekintetbe véve a kisebb megterhelést jelentő alternatív megoldást is –, a letartóztatás *aránytalan* intézkedésnek bizonyul. A letartóztatás akkor arányos intézkedés, ha a veszély nagysága, valószínűsége olyan fokú, hogy nincs az adott jogrendszerben a letartóztatás mellett alternatív eszköz ennek elhárítására.

Így az arányosság elve a letartóztatás jogszerűségének eleme az Egyezmény rendszerében is. Az már pusztán elméleti probléma, hogy az arányosság elvének megsértése a letartóztatás időtartamát teszi ésszerűtlenné (tehát alárendelt kritérium), vagy az arányosság elve önálló eleme a letartóztatás jogszerűségének, az alapos gyanúhoz, vagy a letartóztatás időtartamának ésszerűségéhez hasonlóan, azok mellé rendelve.¹⁶⁴ Megjegyzendő, hogy az

¹⁶⁰ *ibid.*, valamint *Bonnechaux* ügy 18 DR 144.

¹⁶¹ *Bonnechaux* ügy 18 DR 144.

¹⁶² Ld. pl. 1936/63. 7 Yb. 242., valamint ld. *Fawcett* op. cit.(39) p. 116.

¹⁶³ Az irányadó eseteket idézi *Van Dijk–Van Hoof* op. cit.(76) p. 284.

¹⁶⁴ *Van Dijk* és *Van Hoof* munkájában a vonatkozó rész úgy értelmezhető, hogy ők az arányosságot a letartóztatás ésszerűségének kritériumának tekintik, *ibid.*, ugyanakkor pl. a svájci

arányosságnak az itt említett követelménye tartalmilag eltérő lehet a belső jogban szereplő arányossági követelményektől, vagy a fentiekben, a letartóztatás indokainál említett arányossági elvtől. Ott az arányosság elsősorban a letartóztatás időtartama és a várható ítélet, vagy a bűncselekmény súlya közötti viszonyra vonatkozott. Itt a biztosítékoknál az arányosság a büntető igazságszolgáltatás rendes menetét fenyegető veszély és az ezt megelőző eszköz, a letartóztatás közötti viszonyt méri, a lehetséges alternatív eszközök tükrében. A bűncselekmény súlya itt is tényező lehet közvetve, a veszély nagyságának tényezőjeként, hiszen pl. a szökés veszélye tipikusan nagyobb, ha a gyanúsítás súlyosabb bűncselekményre vonatkozik.

II. Az európai *habeas corpus*

Az Egyezmény 5. cikkének (4) bekezdése bírói felülvizsgálatot biztosít — bizonyos korlátokkal — bármilyen indokkal fogvatartott személynek, a fogvatartás jogszerűsége tekintetében. Ez az eljárás tehát nem kifejezetten a büntető eljárás céljaira használható, mint a (3) bekezdés esetében, itt mindig bíróságnak kell eljárni, és az eljárás nem hatósági kezdeményezésre, hanem a fogvatartott kérelmére indul. E rendelkezéssel az Egyezmény alkotói az angolszász *habeas corpus*¹⁶⁵ emelték be az európai alapjogok közé. Mint a szabadságtól való önkényes megfosztás elleni jogi biztosíték, ez a jogintézmény szimbolikus jelentőséget kapott a polgári szabadságjogok kialakulásával kapcsolatban, nemcsak az angolszász országokban, de azokon kívül is.¹⁶⁶

Az Egyezmény 5(4) cikke a következőképpen szól:¹⁶⁷

szövetségi legfelsőbb bíróság, a svájci szövetségi belső jog összefüggésében, önálló jogszerűségi kritériumnak tekinti az arányosságot, ld. *Von Pollem-Robert* op. cit. (89) p.154.

¹⁶⁵ *Habeas corpus* alatt azt az eljárást értem, amelyben egy fogvatartott személy sürgős kérelemmel bírósághoz fordulhat szabadonbocsátása céljából, a fogvatartás jogellenességére hivatkozva (hasonló meghatározásra ld. *Brogan* (145/B) par. 40., *Brannigan and McBride* (258/B) par. 28., vagy a szakirodalomból hasonlóan pl. *Mavi* op. cit. (34) p. 126.). Ez a lényegét megragadó, de általánosított meghatározás. Az egyes jogrendszerekben fellelhető *habeas corpus* eljárások egymástól igen különbözőek lehetnek. Az 1679-es Habeas Corpus Act útján Angliában elfogadott jogintézmény a modern *habeas corpus*-ra csak nyomokban hasonlít, ha összevetjük az alanyát vagy az alkalmazás körét, de ugyanígy a mai angol, kanadai, ír és amerikai (Egyesült Államok) megoldások is jelentősen eltérnek egymástól. Úgy vélem, a bőséges irodalomból elég itt két remek áttekintést nyújtó, összehasonlító is tartalmazó munkára hivatkoznom, R.F. *Sharpe: The Law of Habeas Corpus*. Oxford, 1989., W.F. *Duker: A Constitutional History of Habeas Corpus*. London, 1980. .

¹⁶⁶ Az Európa Tanács Közgyűlése 1979-ben határozatban emlékezett meg az angol Habeas Corpus Act kibocsátásának 300 éves évfordulójáról, ld. C.E. Parliamentary Assembly, Res. 703(1979).

¹⁶⁷ "Everyone who is deprived of his liberty by arrest or detention shall be entitled to take proceedings by which the lawfulness of his detention shall be decided speedily by a court and his release ordered if the detention is not lawful."

"Szabadságától letartóztatás vagy őrizetbe vétel folytán megfosztott minden személynek joga van olyan eljárásból, melynek során őrizetbe vételének törvényességéről a bíróság rövid határidőn belül dönt, és törvényellenes őrizetbe vétele esetén szabadlábra helyezését rendeli el."

A szövegben nem szerepel ugyan a *babeas corpus* kifejezés, de ennek nincs jelentősége, hiszen aligha vitatható, hogy itt lényegileg erről a jogintézményről van szó.¹⁶⁸ Ezen nem változtat az sem, hogy – mint később látni fogjuk – az 5(4) cikk, a Bizottság és Bíróság értelmezése szerint néhány vonatkozásban eltér a mai angol *babeas corpus* intézményétől.

Az államok – érthetően – idegenkednek attól, hogy egy állam jogintézményét, annak *terminus technicus*ával egyetemben, közvetlenül átültessék egy multilaterális nemzetközi szerződésbe. Ez ugyanis akadályozná a szerződés releváns részének autonóm, nemzetközi értelmezését, az abban megnyilvánuló kompromisszum kialakulását és kisebb teret hagyna a többi, szerződésben részes államnak a végrehajtás módozatainak megválasztásában.¹⁶⁹

Az Egyezmény 5(4) cikkének alapvető vonásai

A szerződés ezen rendelkezése alapján tehát minden fogvatartott személy kérelmet nyújthat be az illetékes bírósághoz szabadonbocsátása végett, és a bíróság rövid határidőn belül megvizsgálja a fogvatartás jogszerűségét, és amennyiben a fogvatartás nem jogszerű, a kérelmező szabadonbocsátását

¹⁶⁸ Az egyik legismertebb kézikönyv szerzői azonosítják az 5(4) cikket a *babeas corpus*szal, *van Dijk-van Hoof* op. cit.(76) p. 283. Hasonlóan ír *Wachensfeld* [az 5(4) cikk "az angol *babeas corpus* jogorvoslaton alapszik"]. *M.G. Wachensfeld: The Human Rights of the Mentally Ill in Europe. Nordic Journal of International Law* 60(1991) p. 166., *Bán T.-Bárd K.: Az Emberi Jogok Európai Egyezménye és a magyar jog. Acta Humana* 1992/6–7. p. 55., *Mavi* op.cit. (34) pp 125–127., *Murdoch és Trechsel* [az 5(4). cikket a *babeas corpus* inspirálta]. *Murdoch* op. cit.(25) p. 25., *Trechsel* op. cit.(1) p. 127. és más sem kerüli el a párhuzamra felhívni a figyelmet, *Fawcett* op. cit.(39) p. 117. Az Európa Tanács Közgyűlésének imént idézett határozata arról szól, hogy az Egyezmény hatékony nemzetközi szerződést teremtett a *babeas corpus* elvének vonatkozásában, Res. 703(1979) 8. pont, *supra* (166). Annyi pontosításnak azonban mindenképpen helye van, hogy az 5(4) cikk magában foglalja a *babeas corpus*t, de lehetővé teszi egyben más, hasonló, ezt helyettesítő eljárást is. A fogvatartás automatikus (nem a fogvatartott személy kérelmére induló) és rendszeres bírósági felülvizsgálatát előíró belső jogi szabályozás kielégítheti az Egyezmény követelményeit, bár klasszikus és szoros értelemben ez nem tartozik a *babeas corpus* eljárások közé.

¹⁶⁹ Jellemző példa a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmányának 9(4) cikke, mely hasonló az Egyezmény 5(4) cikkéhez. Az eredeti tervezetben szerepel a "*babeas corpus* jellegű" eljárás, amely kifejezést törölték, hogy a szerződő felek ne legyenek kötve az angolszász jogintézmény minden sajátosságához. Ld. UN Doc. A/2929. Ch.VI.par. 35. Idézi *Bossuyt* op. cit. (47) p. 213.

elrendeli. Ez az általános megállapítás konkrétabb szinteken sok tekintetben módosítást kíván.

Van olyan angolszász állam, ahol a *habeas corpus* eljárásnak akkor is helye van, ha a kérelmező nincs fizikai értelemben őrizetben, hanem óvadék ellenében szabadlábon tartózkodik, vagy szabadságát egyéb módon korlátozzák.¹⁷⁰ Az Egyezmény ezt nem teszi lehetővé. A Bíróság és a Bizottság határozottan megkülönbözteti a szabadság korlátozását a szabadságtól való megfosztástól, ugyanis az 5. cikk (és természetesen annak (4) bekezdése is) csak ez utóbbira vonatkozik. Így az európai gyakorlat e tekintetben azonos a kanadai *habeas corpus* eljárással, ahol a kérelmezés lehetősége a ténylegesen fizikai értelemben fogvatartott személyek számára áll nyitva.¹⁷¹

A kérelem célja az őrizet megszüntetése és ebből egyenesen következik, hogy a kérelem tárgytalanná válik, ha annak benyújtása után, de a bírósági felülvizsgálat előtt, a hatóságok a kérelmező személyt szabadon engedik. Ekkor a bíróság minden további nélkül az eljárást megszünteti, hiszen a kérelem célját veszítette. A strasbourgi szervek következetesen képviselik ezt az álláspontot az esetek eldöntésénél,¹⁷² de nem egyhangúlag. A *Fox, Campbell, Hartley* ügyben fogalmazódott meg a Bizottságban egy kisebbségi vélemény (*Danelius, Jörrundsson, Liddy*), hogy az 5(4) cikk alapján lehetőséget kell nyújtani az államoknak a fogvatartás jogszerűségének vitatására akkor is, ha időközben a fogvatartott személy kiszabadult.¹⁷³

Első pillantásra két érvet lehet felhozni e vélemény alátámasztására, melyek indokolhatnák a *habeas corpus* közvetlen célján való túllépést. Egy múltbeli fogvatartás jogszerűségének vizsgálata fontos lehet az 5(5) cikk alkalmazása, azaz a jogellenesen fogvatartott személy kártérítése szempontjából. A kártérítés iránti eljárásban azonban mindenképpen megtörténik a jogszerűség

¹⁷⁰ Ld. pl. Anglia és Wales, Egyesült Államok. Ez utóbbi vonatkozásában ld. R.P. Sokol: A Handbook of Federal Habeas Corpus. Charlottesville 1965. pp. 19–30. Angliában erre a lehetőségre utalnak a következő ügyek: *R. v. Spilsbury* (1898) 2 Q.B. 615, 621, *Re Amand* (1941) 2 K.B. 239, 249, *Jennings* ügy (1983) 1 A.C. 624, *Ghani v. Jones* (1970) 1 Q.B. 693.

¹⁷¹ A szabadságtól való megfosztás és a szabadság korlátozása közötti elhatárolás alapvonalait a strasbourgi szervek a következő ügyekben igyekeztek felvázolni: *Winterwerp* (33) par. 37. (általános elvek), *Guzzardi* (39) par. 92–95. (kényszerlakhely), *Engel és mások* (22) par. 59. (katonai szolgálatban büntetések), *Nielsen* (144) par. 72., *Asbingdane* (93) par. 41. (kórházi ápolás). A kanadai gyakorlat vonatkozásában ld. *Sharpe* op. cit. (165) p. 167. széleskörű esetjoggal.

¹⁷² Ld. 7376/76. 7 DR 24., 9403/81. 28 DR 235., *C. Fox, Campbell, Hartley* (182) par. 74., *Fox, Campbell, Hartley* (182) par. 45. Ez teljesen összhangban van azzal, hogy a hagyományos angolszász *habeas corpus* eljárásban is a bíróság csak a döntéshozatal idején fennálló jogellenességet tudja figyelembe venni. A kérelmet akkor is elutasítják, ha a jogellenesség fennállt a kérelem benyújtásakor, de azt a döntéshozatalig orvosolták. Ld. *Sharpe* op. cit. (165) p. 181., *R. Byrne—G.W. Hogan—P. McDermott*: Prisoners' Rights. Dublin, 1981. p. 34.

¹⁷³ Ld. *C. Fox, Campbell, Hartley* (182), a három bizottsági tag csatolt különvéleménye (dissenting opinion).

vagy a jogellenesség megállapítása, tehát egyáltalán nem szükségszerű azt a *babeas corpus* eljáráshoz kapcsolni.

A másik érv az lehet, hogy az esetleges jogellenesség utólagos megállapításával a kérelmező személy újbóli őrizetbe vétele ugyanabban az ügyben korlátozható, ha a jogellenességet előidéző ok továbbra is fennáll. A *babeas corpus* eljárásban a szabadonbocsátott személy újbóli őrizetbe vétele ugyanis egyáltalán nem kizárt, amennyiben a bíróság által megállapított jogellenességet előidéző okot orvosolták (ha orvosolható),¹⁷⁴ és ez alól nem kivétel az 5(4) cikk sem. Amennyiben a bíróság az esetlegesen fennforgó jogellenességet nem állapítja meg, mert a *babeas corpus* kérelemre indult eljárást megszüntette a kérelmező szabadonbocsátása miatt, és a jogellenességet előidéző ok továbbra is fennáll, az újbóli őrizetbe vételt nem akadályozza meg az ezen jogellenességet előidéző ok további fennmaradása, különösen akkor, ha a jogellenesség megállapítása nagyban függ vagy függhet a bíróság mérlegelésétől, vizsgálatától (pl. az elmebeteg állapota nem indokolja az őrizetet; a bizonyítékok nem elégségesek a bűncselekmény elkövetésének gyanújához a fogvatartott személy vonatkozásában, stb.). A megszünt fogvatartás jogszerűségének vizsgálata a fogvatartás idején benyújtott kérelemre megállapíthat olyan esetleges jogellenességet, melynek az oka továbbra is fennáll, és ezáltal az újbóli őrizetbe vétel nem lehetséges.

Bár a második érv nem illuzórikus és elméletileg megáll, gyakorlati jelentősége csekély. Újbóli őrizetbe vétel esetén ugyanis azonnal újból megnyílik a *babeas corpus* kérelem benyújtásának lehetősége, melyben a bíróságnak rövid határidőn belül döntenie kell. A bűncselekmény gyanúja miatt elrendelt újabb fogvatartás esetén [az Egyezmény 5(1)c. pontja] ráadásul az 5(3) bekezdés szerinti haladéktalan meghallgatást is előír. Ezek alapján aligha indokolt a megszünt fogvatartás jogszerűségének utólagos bírósági felülvizsgálata, eltérően ezzel az 5(4) bekezdés céljától.

A *babeas corpus* intézménye általában és az 5(4) bekezdés is, olyan jogi konstrukció, hogy a fogvatartással kapcsolatos, előzetesen fennálló, de a bíróság döntéshozatalának időpontjáig megszünt jogellenességet nem képes orvosolni. A *babeas corpus* eljárások egyes formáiban, így az 5(4) bekezdés esetén, a bíróság nem képes orvosolni a fogvatartás körülményeiben, a fogvatartás végrehajtásának módjában fennálló jogellenességet (pl. a fogvatartott személy elhelyezésének körülményei, a vele való bánásmód stb.), ha maga a fogvatartás jogszerű. A Bíróság szerint: "Az 5(4) cikk nem biztosítja a bírói ellenőrzéshez való jogot a fogvatartás minden vonatkozásának vagy részletének jogszerűsége tekintetében."¹⁷⁵ Bár ez a felfogás nem teljesen vág össze a hagyományos, angolszász *babeas corpus* intézményével, a modern rendszerek közül az angol

¹⁷⁴ Az 1969. évi angol Habeas Corpus Act is csak az óvadék ellenében szabadlábon levők újbóli őrizetbe vételét korlátozta, ld. *Sharpe* op. cit. (165) p. 213.

¹⁷⁵ *Ashington* (93) par. 52. A Bizottság ugyanezen az állásponton van, amikor ebben az ügyben kimondja, hogy a fogvatartás jogszerűsége nem foglalja magában az elmekórházban a megfelelő elhelyezést és kezelést, *C. Ashington* (93) par. 84–85.

már pontosan ezt az álláspontot foglalja el, szemben a többi mai angolszász megoldással.

A hagyományos *babeas corpus* eljárásokban a fogvatartott személy jogellenes elhelyezése, fogvatartásának jogellenes módja olyan súlyos hibának számított, mely magának a fogvatartásnak kérdőjelezte meg a jogszerűségét, és indokolta az azonnali szabadonbocsátást. Ez a körülmény ugyanis megfosztotta a fogvatartó szervet a fogvatartásra vonatkozó joghatóságától, vagy jelentős mértékben csorbította azt, így az egész fogvatartás jogellenessé vált.¹⁷⁶

Az absztraktabb és letisztultabb európai *babeas corpus* nem a hagyományos angolszász "joghatóság" (jurisdiction) fogalomra épül, így mást ért jogszerűsége is: a fogvatartott elhelyezése csak a fogvatartás egy körülménye, és ennek jogsértő volta nem érinti magának a fogvatartásnak a jogszerűségét, tehát az 5(4) cikkben foglalt eljárás nem alkalmas eszköz ennek orvoslására. Bár nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a lehetőséget, hogy a jövőben ez az álláspont esetleg módosulhat a strasbourgi szervek gyakorlatában, ahogy ez történik a modern angolszász *babeas corpus* eljárásoknál,¹⁷⁷ én magam nem hiszek ebben.

¹⁷⁶ Vö. Habeas Corpus Act (1679) section 8.: védelem az ellen, hogy a rabot jogosulatlanul átszállítsák egyik börtönből a másikba.

¹⁷⁷ Valószínű, az eljárás egyik legszélesebb körű alkalmazása e vonatkozásban Kanadában található, ahol kérelem nyújtható be az egyik börtönből a másikba történő átszállítás vagy a börtönön belül bármilyen különleges fizikai korlátozás (pl. magánzárka, különleges bánásmód stb.) jogszerűségének felülvizsgálatára *babeas corpus* eljáráson belül. Ld. *Sbarpe* op. cit. (1265) p. 153. Az egész koncepció a "maradék szabadság" védelmének elvén épül fel, tehát a fogvatartás azon körülményei tekintetében van helye *babeas corpus* felülvizsgálatnak, mely kihatással van erre. Az alapelv *Le Dain* bíró szavaival: "egy bebörtönzött személynek joga van arra, hogy ne fosszák meg viszonylagos vagy maradék szabadságától..." *The Queen v. Miller* (1985) 2. S.C.R. 613, 637 (kanadai Legfelsőbb Bíróság – kiemelés tőlem, B.L.). Bár egyéb forrást nem találtam, de feltehető, hogy ez az elv nemcsak a büntető eljárás keretein belül, hanem minden fogvatartás esetén érvényesül. Meg kell jegyezni, hogy a Bíróság és a Bizottság nem ismeri el a fogvatartott személy maradék szabadságának létét, ami a legnagyobb akadály a kanadai irányú továbblépésnek. Az európai gyakorlat szerint a fogvatartás szabadságtól való teljes megfosztás, így a fogvatartás körülményeit nem lehetséges megkérdőjelezni az 5. cikk alapján. Ld. 7754/77. 11 DR 217., ahol a Bizottság szerint magánzárka büntetés nem szabadságtól való megfosztás, hanem a fogvatartás körülményeinek módosítása. Az ír fejlődésben, a vizsgált kérdés tekintetében a *babeas corpus* eljárás felpuhulása figyelhető meg. Ez egyrészt azt jelenti, hogy az alkalmazás köre bővül, és a fogvatartott már pl. súlyosabb egészségi panaszaira hivatkozva is kérheti *babeas corpus* keretében a szabadonbocsátását, ld. *The State v. Frawley* (1976) Irish Reports (IR) 365. (e tekintetben kulcsügy), *McDonagh* ügy (1978) IR 131. Másrészt, jogorvoslatként nemcsak a szabadonbocsátást ismerik (amely kivételes eszköz: *Cannon* ügy (1937) IR 435), hanem a fogvatartás fenntartása mellett a bíróság utasíthatja az illetékes szervet a jogellenesség kiküszöbölésére, ez az ún. "Dillon doktrína", a *Dillon* ügy (1970) IR 174 nyomán, ld. erről *Byrne-Hogan-McDermott* op. cit. (172) pp. 30–31. és 40–41. Az ezzel homlokegyenest ellenkező angol felfogást jól tükrözi az a megállapítás, hogy az angol jog nem ismer részleges *babeas corpus*-t, és nincs ehhez való jog egy részleges cél elérése érdekében, *Singh* ügy (1976) 1 Q.B. 198, 201 (*Widgery, C.J.*). Az is igaz azonban, hogy az utóbbi

Egy ilyen változás ugyanis a szabadságtól való megfosztás és a jogszerűség eddigi koncepciójának gyökeres módosítását tételezné fel, és túlságosan éles, minőségi fordulatot jelentene az 5(4) cikk értelmezésében.

A bíróság által elrendelt fogvatartás felülvizsgálata

Az 5(4) cikk céljából és szövegéből adódóan nem kérdőjelezhető meg, hogy a fogvatartott személynek a fogvatartás első pillanatától joga van kérelmet benyújtani a bírósághoz a fogvatartás jogszerűségének felülvizsgálata iránt — amennyiben azt nem bíróság rendelte el. Probléma a bíróság által elrendelt fogvatartás esetében van. Ekkor ugyanis már van egy bírósági közbeavatkozás és ezt figyelembe véve, lehet-e létjogosultsága egy újabb bírói beavatkozást célzó kérelemnek, ahogy az 5(4) cikk szövege követeli. Különösen aktuális kérdés lehet pl. abban az esetben, ha az előzetes letartóztatást a bíróság rendeli el, illetve az 5(3) cikk által előírt eljárásban bíróság jár el (ld. a magyar gyakorlatot).

Az 5(4) cikk merev, szövegű értelmezése és mindennemű fogvatartásra történő kiterjesztése olyan eredményre vezetne, hogy pl. a bíróság jogerős ítélete alapján börtönbüntetését töltő elítelt [5(1)a. pont szerinti fogvatartás] bármikor kérelemmel élhetne jogellenességre hivatkozva az ítélet felülvizsgálata és a szabadonbocsátás iránt. Szükséges tehát az 5(4). cikk alkalmazási körének korlátozása, kizárva az ilyen jellegű, ésszerűtlen eseteket.

Az alaphangot a Bíróság a *De Wilde, Ooms and Versijp* ügyben ütötte meg, ahol a másik végén fogva meg a dolgot, az összes bíróság által elrendelt fogvatartást kizárta első lépésként az 5(4) cikk alkalmazási köréből. Eszerint "amikor bírósági eljárás után, a bíróság dönt a fogvatartásról ... az 5(4) cikk által előírt bírósági felülvizsgálatot e döntés magában foglalja."¹⁷⁸ Az elv azon alapszik, hogy az 5(4) cikk csak egy bírói közbeavatkozást követel meg, és ez a fogvatartást elrendelő bírósági döntéssel megvalósul.

Az elv ilyen merev megfogalmazása nyilvánvalóan túlzás, és az elsődleges célja az volt, hogy a jogerős bírósági ítéleteket kivegye az európai *habeas corpus* hatóköréből, és ne lehessen ezt az intézményt jogerős ítéletek felülvizsgálatára alkalmazni, ahogy néhány angolszász államban gyakorlat,¹⁷⁹ de ami igencsak

időben az angol bíróságok lehetővé teszik a fogvatartás körülményeinek megkérdőjelezését a bírói felülvizsgálat más eszközeinek alkalmazásával, ld. *Sbarpe* op. cit. (165) p. 152.

¹⁷⁸ *De Wilde, Ooms and Versijp* (12) par. 76. Ezt az elvet ezután megszámlálhatatlan esetben idézték a strasbourgi szervek. Ez az ún. "incorporated supervision" elmélete, melynek az a lényege, hogy a kezdeti bírói döntés a későbbiekben is kihat a fogvatartásra, e döntés az egész fogvatartás jogszerűségét megalapozza, ezért nem kell újabb felülvizsgálat, ld. erről *Murdoch* op. cit. (25) p. 25.

¹⁷⁹ Az Egyesült Államokban a *habeas corpus* egyik fontos alkalmazási köre az jogerős ítélet támadása alkotmányossági alapon, *Sbarpe* op. cit. (165) p. 146., az ír gyakorlat hasonlít az amerikaihoz, ahol alapvető eljárási vagy jogalkalmazási hibákra hivatkozva *habeas corpus* eljárás keretében támadható a jogerős ítélet, ld. *McDonagh* ügy, *supra* (177) p. 136. (*O'Higgins*), ld. ugyancsak *Doolan* op. cit. (20) p. 166. és *Byrne-Hogan-McDermott* op.cit. (172) p. 32., ahol a

idegenül hangzik a kontinentális jogászok fülének.¹⁸⁰ A restriktív kiindulópont exponálása után a Bíróság és a Bizottság hamarosan elkezdte puhítani ezt az elvet, ami ugyanúgy tarthatatlannak bizonyult, mint a bíróság által elrendelt fogvatartás felülvizsgálatának korlátlanlansága.

A *De Wilde, Ooms and Versijp* ügyben a Bíróság eleve nyitva hagyta az ajtót a továbbértelmezések előtt, amikor megállapította, hogy az 5(4) cikk által támasztott kötelezettségek terjedelme különböző lehet, tekintettel a körülményekre és a szabadságtól való megfosztás különböző eseteire.¹⁸¹ Ezután egyre határozottabban fogalmazódott meg a strasbourgi esetjogban, hogy a bíróság által elrendelt fogvatartás esetében is bizonyítani kell az Egyezményben részes államoknak a későbbi felülvizsgálat lehetőségét, amennyiben a fogvatartás ideje alatt, a fogvatartás jogszerűségét érintő változások történhetnek, azaz a fogvatartás jogalapja megszűnhet. Ez a kritérium, mely alapján eldönthető, mikor kell nyitva hagyni a *habeas corpus* eljárás lehetőségét, a bíróság által elrendelt fogvatartások esetén. Így a felülvizsgálat lehetőségét biztosítani kell a határozatlan idejű fogvatartások egy részénél¹⁸² és az előzetes letartóztatásoknál, akár korlátozott az ideje, akár határozatlan.

Az előzetes letartóztatás kérdésénél a strasbourgi szervek hosszan vajúdtak a megoldáson, hiszen az 5(3) cikk már biztosít bírói kontrollt. A két rendelkezés közötti (már előbb vázolt) különbségek azonban eltérő garanciát jelentenek,¹⁸³ ezért ma már az 5(4) cikk biztosítja az előzetes letartóztatásban

szervek hivatkoznak az ugyancsak alapvető 1968-as *Wilson* ügyre és *Walsb* főbíró véleményére. Ezzel szemben Angliában gyakorlatilag kizárt az ítélet bűnösséget megállapító részének (conviction) *habeas corpus* felülvizsgálata, bár elvileg a joghatóság hiányát fel lehetne hozni, C. Hampton: Criminal Procedure, London 1982. p. 61., *Sharpe* op. cit. (165) p. 145. Megjegyzendő, hogy a Habeas Corpus Act (1679) sem tette lehetővé ennek felülvizsgálatát, ld. *Duker* op. cit. (165) p. 273.

¹⁸⁰ Kivételek azért lehetnek, így pl. a spanyol nyelvű országok egy részében az *amparo* eljárás ilyen tekintetben mutat némi hasonlóságot a *habeas corpus*szal, ld. F. Bueno Arus: La phase décisive du proces pénal en Espagne. *Revue Internationale de Droit Pénal*. 57(1986) 3–4., p. 525. és F. Neuman--D. Weissbrodt: International Human Rights. Cincinnati 1990. p. 232.

¹⁸¹ *De Wilde, Ooms and Versijp* (12) par. 78.

¹⁸² Pl. az elmebetegek esetében, ahol a beteg állapotának változása megszüntetheti a fogvatartás jogalapját, itt a kulcsügy *Winterwerp* (33), ahol a Bíróság szakít először a *De Wilde, Ooms and Versijp* ügyben megfogalmazott elvvel (par. 55.), ld. továbbá *X.v.UK* (46) par. 52., *Luberti* (75) par. 31., *E.v. Norway* (181/A) par. 50. Hasonló álláspont alakult ki az életfogytiglani börtönbüntetés, egy Nagy-Britanniában alkalmazott speciális fajtája tekintetében (ún. diszkrecionális életfogytiglan), ld. *Weeks* (114) par. 56., *Thynne, Wilson and Gunnell* (190) par. 78., de ettől a szűk körtől eltekintve az életfogytiglanra szóló börtönbüntetés (amely általában megtorló és elrettentő jellegű, és az elkövetett bűncselekmény súlyosságából fakad – szemben a diszkrecionális életfogytiglannal), nem tartozik az 5(4) cikk alkalmazási körébe, ld. *Thynne, Wilson and Gunnell* (190) par. 76., 9089/80. 254 DR 228–229. Itt nem térek ki a megelőző fogvatartás kérdéseire (az ítélet alapján a társadalomra veszélyes vagy visszaeső bűnelkövető további fogvatartása a rendes büntetés letöltése után), ahol a kulcsügy *Van Droogenbroeck* (50).

¹⁸³ *De Jong, Bajet and Van den Brink* (77) par. 57.

lévő személynek, hogy kérelmét ésszerű időközönként bíróság felülvizsgálja.¹⁸⁴ Az ésszerű időköz kérdésére néhány mondatban ki kell térni.

Felülvizsgálat "ésszerű időközönként"

A hagyományos *babeas corpus* esetében a fogvatartott személy bármikor nyújthatott be kérelmet szabadonbocsátása iránt, a fogvatartás jogellenességére hivatkozva, számbeli és időbeli korlátozás nem volt.¹⁸⁵ Egyes kontinentális államokban is hasonló a gyakorlat; legalábbis az előzetes letartóztatás esetében, mindenféle ésszerű időköztől eltekintenek.¹⁸⁶ A strasbourgi szervek láthatóan nem hajlandók ennyire tágan értelmezni az 5(4) cikket, hiszen az európai államok gyakorlata nagyjából nem ez. A tagállamoknak a kérelem felülvizsgálatának lehetőségét ésszerű időközönként kell biztosítani, nem korlátlanul, bármely időpontban. Ez nem zárja ki, hogy kérelmet lehessen korlátlan számban benyújtani. Az 5(4) cikk sérelme azonban nem állapítható meg, ha a bíróság érdemi vizsgálat nélkül elutasít olyan kérelmet, melyet nem az ésszerű időköz betartásával nyújtottak be.

Az ésszerűséget ahhoz lehet kötni, hogy a fogvatartás jogalapjának megszűnése milyen gyorsan következhet be, az előzőleg megtörtént bírói felülvizsgálat időpontjától számítva. Az adott körülményektől függ mindig, hogy milyen időköz az ésszerű. Így nyilvánvaló, hogy pl. elmebeteg fogvatartásánál hosszabb időközök is ésszerűek lehetnek, mert az őrizet jogalapját képező elmebeli állapot változása lassú, és nem indokolt hetente bírói felülvizsgálatot kérni.¹⁸⁷ Ezzel szemben pl. az előzetes letartóztatás esetén a fogvatartás jogalapja sokkal gyorsabban, esetleg napok alatt megszűnhet. Itt annak is jelentősége van, hogy mi a letartóztatás indoka. A szökés veszélyének léte, mint jogalap, nyilvánvalóan nem szűnik meg egyik napról a másikra. Ellenben pl. bizonyítékok eltűntetésének lehetősége igen gyorsan idejémtúltá válik, ha a bűnüldöző szervek birtokába került a kérdéses bizonyíték. Az ésszerű időköz

¹⁸⁴ *Van Dijk és van Hoof* még mindig úgy ír, hogy "bizonyos esetekben" van lehetőség a felülvizsgálatra előzetes letartóztatásban, op. cit. (76) p. 287. Valószínűleg nem ismerték még a kézirat lezárásakor a *Bezicberi* (164) ítéletet, ahol a Bíróság a *Luberti* (75) par. 32. ítélethelyre hivatkozva általánosan fogalmazta meg a felülvizsgálat lehetőségét előzetes letartóztatásban, "ésszerű időközönként" (par. 20.).

¹⁸⁵ *Sbarpe* op. cit. (165) p. 201.

¹⁸⁶ Ld. pl. Franciaország, Code de Procédure Pénal, 147. szakasz, forrás: Code de Procédure Pénal (Daloz) Paris 1991. és Ausztria StPO. 194(2). szakasz, idézi *Miklau-Morawetz-Stangl* op. cit. (90) p. 135., amely államokban nincs korlátozva mikor és hány alkalommal lehet élni kérelemmel.

¹⁸⁷ Így a Bizottság egyik korai döntésében 6 hónapos felülvizsgálati periódusokat ésszerűnek tartott (6692/74. 2 DR 109.), 2 év ellenben már túl hosszú, tehát ésszerűtlen *C. Winterwerp*: Publications of the European Court of Human Rights, Series B. Vol.31. pp. 43–44., míg az egyik újabb ügyben 1 évnél nem hosszabb felülvizsgálati periódust a Bíróság nem kifogásolt *Herczegfalvy* (242/B) par. 75.

mértékét aligha lehet általában meghatározni, hiszen az adott eset sajátosságai döntöek.¹⁸⁸

Új tendencia figyelhető meg a Bizottságnak a *Letellier* ügyben adott jelentésében. Mivel Franciaországban a *babeas corpus* kérelmek felülvizsgálatát nem korlátozza időbeli feltétel, a fogvatartott személynek több kérelme is futott egyszerre a bíróságok előtt. Ezek közül az egyik a Semmítőszéket (Cour de Cassation) kétszer is megjárta, és a végleges döntés a benyújtástól számítva jóval több mint egy év múlva született meg, azonban ezalatt további hat kérelmét bíralták el, mindegyiket 3 héten belül. A Bizottság megállapította az 5(4) cikk sérelmét, mert minden kérelmet rövid időn belül kell elbírálni, tekintet nélkül arra, hogy más kérelmet is benyújtott eközben.¹⁸⁹ Az ésszerű időköz elvének ezen burkolt figyelmen kívül hagyása nem tetszett a Bíróságnak, és nem állapított meg jogsértést: az újabb kérelmek benyújtásával és ezek elbírálásával a bírósági kontroll biztosított volt.¹⁹⁰

Az eset rávilágít a *babeas corpus* kontinentális jogrendszerekbe történő átültetésének egyes problémáira. A hagyományos *babeas corpus* esetében a kérelem bármikor benyújtható, az eljárás gyorsabb, mint a kontinentális bíróságoknál, és a fellebbezés kizárt a döntés ellen.¹⁹¹ A kontinentális jogrendszerekben a bírósági eljárás lassúbb, mint az angolszász államokban és ezt tovább nyújtja, ha a fellebbezés is nyitott a *babeas corpus* kérelmeknél. Amennyiben ezen felül egy állam még azt is megengedi, hogy a fogvatartást bármikor felül lehessen vizsgálni, elkerülhetetlenné válik a kérelmek párhuzamos futása és az ebből adódó zűrzavar.

Ezen nehézségeket kétségtelenül csökkentik az "ésszerű időköz" kritériumának alkalmazása, azaz a felülvizsgálat időbeli korlátozása, bár jómagam ilyen kritériumot támasztó belső jogi szabályozással nem találkoztam. A rugalmas, ésszerű időköz megkövetelése helyett a meghatározott idő kitűzése (pl. kéthetente vagy havonta lehetséges a felülvizsgálat) túl merev, és esetenként felesleges, esetenként ellenben elégtelennek bizonyulhat. A svéd megoldás ezt a merev szabályozást enyhíti úgy, hogy a bíróságok rendszeresen tartanak meghallgatásokat egy adott fogvatartott személy tekintetében, kérelem nélkül is,

¹⁸⁸ A Bíróság kiemeli, hogy az előzetes letartóztatás jellege rövid időközöket kíván a felülvizsgálati kérelem benyújtásának lehetővé tételére, *Bezičberić* (164) par. 21., de az adott ügyben 1 hónapos időköz ésszerűnek bizonyult.

¹⁸⁹ C. *Letellier* (207) par. 75–76.

¹⁹⁰ *Letellier* (207) par. 56–57.

¹⁹¹ A kérelmet bármely napon, bármely napszakban be lehet nyújtani és a bíróhoz azonnal el kell juttatni, akár hétvégén vagy éjszaka is, a gyors intézkedés céljából, és a *babeas corpus* ügyek elsőbbséget élveznek minden más üggyöz képest, ld. *Sbarpe* op. cit. (165) p. 227., *Hampton* op. cit. (179) p. 61.

de a bíróság tűzi ki a következő meghallgatás időpontját az ügy sajátosságaira tekintettel.¹⁹²

Több állam gyakorlata a határozott időközönként (általában havonta), az előzetes letartóztatásának hivatalból, kérelem nélkül történő felülvizsgálata.¹⁹³ Ezt a gyakorlatot külön ajánlja az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának korábban említett határozata a letartóztatással kapcsolatos ajánlásokról. Itt a bizottság kifejezetten ajánlja a tagállamok számára a letartóztatások *ex officio*, hivatalból történő rendszeres felülvizsgálatát.¹⁹⁴ Ez az ajánlás mindenestre e tekintetben túlmegy az Egyezmény által felállított követelményeken. A havonta történő felülvizsgálat kétségtelenül ésszerűnek tűnik általában, azonban a merev szabály következtében – mint az előbb utaltam rá – egyes esetekben túl hosszúnak bizonyulhat ez az időköz, más esetekben pedig túl rövidnek, feleslegesen terhelvén a bíróságokat a felülvizsgálattal. Később látjuk ugyanis, hogy az 5(4) cikk ugyanúgy megkövetel bizonyos eljárási garanciákat a felülvizsgálat ezen formájában is.

A kontinentális gyakorlat számára is figyelemre méltó lehet egy, az eredeti angolszász megoldásra visszavezethető szabályozási modell. Ez kizárná a fellebbezési lehetőséget a *habeas corpus* döntések esetében, de időbeli korlát helyett (meghatározott vagy "ésszerű" időközök a felülvizsgálatok között) *indokbéli korlátot* támasztana. Az alaptalan kérelmek kiszűrését az a követelmény szolgálná, hogy a kérelemben valószínűsíteni kell a fogvatartás jogalapjának megszűnését, az előző felülvizsgálat óta megváltozott, releváns körülmények felsorolásával. Így a bíró a kérelem elolvasása után dönthet az azonnali elutasításról, vagy az eljárás folytatásáról. Ugyanakkor rugalmasabban tudja értékelni az előző felülvizsgálat óta eltelt idő jelentőségét, az adott eset sajátosságainak figyelembevételével. Az alaptalan kérelem elutasítása esetén az eljárás azonnal megszűnik, így nem válik szükségessé az eljárási garanciák alkalmazása, mely garanciák kérdésére az alábbiakban térek ki.

¹⁹² Nelson op. cit. (37) p. 129. A magyar gyakorlat a vádirat benyújtása előtt elrendelt előzetes letartóztatás tekintetében némileg hasonlít a svéd modellre, de nem azonos azzal, Be. 95(1) szakasz.

¹⁹³ Ld. Belgium: RDPK *supra* (37) p. 212., Luxemburg: A. Spielmann–A. Wenzel: La Convention européenne des droits de l'homme et le droit luxembourgeois. Bruxelles, 1991., p. 403. Ez az eljárás szoros értelemben nem a *habeas corpus*-hoz tartozik, hiszen nem a fogvatartott kérelmére indul. [A *habeas corpus* lényegi vonása, hogy az a fogvatartott személy kérelmére indul, ld. pl. Mavi op. cit. (34) p. 127, vagy Cook op. cit. (40) p. 15.]. Teljes értékű helyettesítője lehet azonban annak az 5(4) cikk alkalmazásában és ugyanazon megfontolások vonatkoznak rá. Azt, hogy két automatikus felülvizsgálat között *kérelemre* lehetővé kell-e tenni a pótlólagos felülvizsgálatot, az dönti el, vajon ésszerű idő eltelt-e a legutóbbi felülvizsgálat óta.

¹⁹⁴ Committee of Ministers Res. (65)11.

Időnként nem kis problémát jelent annak eldöntése, hogy milyen eljárási garanciákat kell nyújtani a fogvatartott személynek a felülvizsgálat során. Betekinthet előtte az aktájába vagy nem; személyesen meg kell-e hallgatni vagy iratok alapján is eldönthető a kérelem; ügyvédi képviselet lehetséges, netán kötelező-e stb.

A strasbourgi szervek gyakorlatára jellemző a lassú változás egy igen restriktív kiindulóponttól a garanciák szélesebb körének biztosítása felé, ugyanakkor megfigyelhető a szokásos relativizálás (a fogvatartás jellege és körülményei, a fogvatartott személy helyzete módosíthatja az eljárási garanciák körét).

Már a kezdeteknél világossá vált, hogy az 5(4) cikk szerinti eljárásban nem kell érvényesülniük mindazon garanciáknak, melyeket az Egyezmény 6. cikke követel a büntető tárgyalás során, azonban a legalapvetőbb garanciákat biztosítani kell.¹⁹⁵ Az, hogy melyek a kérelmező "legalapvetőbb" eljárási jogai, az idők folyamán módosult. A legkorábbi elképzelések ezek köréről elsősorban a Bizottság gyakorlatában alakult ki. Eszerint nem beszélhetünk az 5(4) cikk megsértéséről, ha a kérelmezőnek módjában áll a kérelmét alátámasztó minden indokot a bíróság tudomására hozni és az, a hivatkozott indokokat döntésénél figyelembe veszi.¹⁹⁶ Így a kérelmező mindent leírhat panaszában, de személyes meghallgatáshoz, aktába való betekintéshez kifejezett joga nincs, ügyvédi képviselet pedig a kérelem megírásánál merülhet így fel. Ez volt a kiindulópont lényege, amely nem kis változáson esett át a későbbiekben.

A *személyes meghallgatás* kérdésében a Bíróság gyorsan váltott, amikor elengedhetetlennek tartotta ezt, ha a fogvatartást nem bíróság rendelte el.¹⁹⁷ A strasbourgi szervek ennél lassabban és óvatosabban bár, de hasonló következtetésre jutottak az előzetes letartóztatással kapcsolatos felülvizsgálat tekintetében is.¹⁹⁸ Ez utóbbi esetben azonban az irányadó ügyek – véleményem

¹⁹⁵ A Bizottság kezdeti bizonytalanságai után (ld. 1599/62. 10 Rec. 5., 1850/63. 19. Rec. 71, 1936/63. Yb. 248–250.) a Bíróság a kérdést tisztába tette, ld. *Neumeister* (8) paras. 23–24. Jóval később, de a Bíróság azt is kinyilvánította, hogy amennyiben van fellebbezési lehetőség a szabadlábra helyezést megtagadó döntés ellen, a másodfokú eljárásban alapvetően ugyanazon eljárási garanciákat kell biztosítani, ld. *Totb* (224) par. 84. és *Navarra* (273/B) par. 28.

¹⁹⁶ Ld. 4898/71. 43 Rec. 23. mint jellemző ügyet.

¹⁹⁷ *De Wilde, Ooms and Versijp* (12) par. 76., *Winterwerp* (33) par. 60., de a kérelmező képviseltetheti is magát.

¹⁹⁸ E tekintetben az első jelentős elmozdulást a kiindulóponttól én a 8485/79. 22 DR 131–135. ügyben láttam, de a kulcsügyek a következők: *Schiesser* (34) par. 30. és *Sanchez-Reisse* (107) par. 51., jóllehet ez utóbbinál az 5(1)f. pont alapján volt fogvatartás. Ezzel az 5(4) cikk értelmezése közeledett a hagyományos angolszász gyakorlathoz, hiszen a *habeas corpus* kifejezés is implikálja ("fogd/bird a testet") a személyes megjelenést *Duker* op. cit. (165) p. 13. A mai angolszász gyakorlat már nem mindig ragaszkodik a személyes megjelenéshez, ld. pl. az amerikai gyakorlatot, *Sokol* op. cit. (170) p. 66., szemben Angliával, ahol a kérelem alaposságának valószínűsítése után

és olvasatom szerint — nyitva hagyják a meghallgatás elhagyásának lehetőségét, ha az nem az első ilyen eljárás az adott fogvatartás során, és a kérelem nyilvánvalóan alaptalan vagy a tényállás egyszerű és világos.

Az *ügyvédi képviselet* hiánya egyes esetekben az 5(4) cikk megsértését jelentheti a Bíróság szerint, ha pl. a fogvatartott fiatalkorú vagy elmebeteg.¹⁹⁹ Az ügyvéddel való érintkezés korlátozása vagy akadályozása — bár elsősorban a 6(3)c. pontot érinti — sértheti az 5(4) cikket is, ha a fogvatartott személy emiatt nem képes megkérdőjelezni fogvatartásának jogszerűségét.²⁰⁰ Ehhez hasonlóan, az *aktába való betekintés joga* nem abszolút és szinte kizárólag az Egyezmény 6(3)b. pontjánál merül fel, de a *Lamy* ügyben a Bíróság ennek ellenére jogsértést állapított meg, mert az előzetes letartóztatás első 30 napjában a letartóztatott személy ügyvédje nem jutott hozzá az aktához, és így nem tudta sikeresen támadni a letartóztatást elrendelő végzést.²⁰¹

Körülbelül ezek a főbb tipikus eljárási garanciák, melyek kiszűrhetők az esetjogból, az 5(4) cikk vonatkozásában. A továbbiakban ezek nagyobb bővülése nem várható, legfeljebb finomításuk egyes, sajátos esetekben. Úgy tűnik, a továbbértelmezésben szerepet kaphatnak a 6. cikkből átvett és az 5(4) cikkel kapcsolatos esetjogban újabban betüremkedő elvek, mint pl. az eljárásbeli egyenlőség vagy a kontradiktórius eljárás.²⁰² Ez a transzplantáció nem teljesen aggálytalan és feltehetően az angolszász "természetes igazságosság" (natural justice) elvének hatását tükrözi. A felfogásbeli változás szembetűnő, hiszen korábban a Bíróság félreérthetetlenül leszögezte, hogy pl. a büntető tárgyalásokra alkalmazandó eljárásbeli egyenlőség elve (equality of arms, l'égalité des armes) nem érvényes az 5(4) cikk alapján folytatott eljárásokban.²⁰³ Bár ezen elvek általános és közvetlen alkalmazásáról jelenleg nincs szó ennél a cikknél, de egy-egy eset értékelésénél és értelmezésénél számolhatnak velük a strasbourggi szervek.

kell meghallgatás, ld. *Sbarpe* op. cit. (165) pp. 218–219. és Írországgal, ld. *The State v. Galvin* (1983) Irish Law Reports Monthly 149, 152., *Doolan* op. cit. (20) p. 166.

¹⁹⁹ *Bouamar* (129) par. 60., *Megyeri* (237/A) par. 26–27., az utóbbi esetben pedig a mentálisan fogvatékos nem is kért ügyvédet.

²⁰⁰ Ez a kérdés elviekben merült fel *C. S. v. Switzerland* (220) par. 102.

²⁰¹ *Lamy* (151) par. 29. A 9614/81. 34 DR 119. sz. ügyben a Bizottság még nem találta jogsértőnek azt, hogy az aktába való betekintést nem tették lehetővé, mert az aktában fellelhető adatok nem voltak lényegesek az 5(4) cikkben foglalt jogok gyakorlása szempontjából, pp. 121–122.

²⁰² *Lamy* (151) par. 29., *Toth* (224) par. 84. Ezen eljárási elvekről bővebben ld. *Blutman* L.: Az igazságos tárgyalás elve az Európai Emberi Jogok Egyezményében. Magyar Jog 1992/8.

²⁰³ Először a *Neumeister* (8) ügyben (par. 24.) és ez az álláspont tartja magát hosszú ideig, ld. pl. 9624/81. 34 DR 121. Már *Jacobs* javasolja azonban a hetvenes években, hogy érdemes lenne párhuzamot vonni az 5(4) és a 6(1) cikkek által nyújtott garanciák között, ld. *Jacobs* op. cit. (61) p. 74. Az újabb esetjog láttán megjelent az aggály, hogy vajon nem tolja-e a Bíróság túl közel a garanciák tekintetében az 5(4) cikket a 6. cikkhez, ld. *Matscher* különvéleményét, *Toth* (224) p. 29.

Az egyik legfontosabb eljárási kérdés, mely az Egyezmény szövegében is kifejezést nyer, hogy a bíróságoknak *rövid határidőn belül* (speedily, à bref délai) kell döntenie a fogvatartás jogszerűségét felülvizsgáló kérelemben. A Bíróság már korán rámutatott a gyorsaság fontosságára, mert a fogvatartás esetében a személyi szabadság legsúlyosabb korlátozásáról van szó.²⁰⁴ A rövid időn belül való döntést lehetővé teszi, hogy legtöbbször nem komplex kérdésekben kell állástfoglalni a bíróságnak. Így például az előzetes letartóztatás esetén sem a bűnösség vonatkozásában kell döntenie (a *habeas corpus* eljárásokban hozott döntés teljesen közömbös a bűnösség kérdésében, nem a vádra reflektál), hanem pusztán a fogvatartás jogszerűségében; a kiutasítási vagy kiadatási eljárásban elég az ezt megindító hatósági határozat szabályszerűségét megvizsgálni. Ezzel szemben az elmebeli állapotuk miatt őrizetben lévők ügyében lefolytatott eljárás már jóval időigényesebb lehet, az elmeszakértői vélemény beszerzése miatt. Korántsem meglepő tehát a strasbourgi szervek álláspontja, miszerint csak a konkrét körülmények ismeretében lehet értékelni, hogy a bíróság eleget tett-e a gyorsaság kívánalmának.²⁰⁵

Az elbírálás ideje a kérelem benyújtásától a jogerős döntés meghozataláig pereg.²⁰⁶ A *habeas corpus* eljárásokban a fellebbezést lehetővé tevő rendszerek hátránya ebből a szempontból nyilvánvaló, hiszen a fellebbezési eljárás jócskán meghosszabbíthatja az elbírálás idejét. Az Egyezmény egyébként sem kívánja meg, hogy a részes állam biztosítson fellebbezési lehetőséget (nem is szólva a semmisségi eljárásról). Ez nem jelenti azt, hogy Strasbourgban ne vennék figyelembe az elbírálás idejének értékelésénél a másodfokú eljárás esetleges megtörténtét és ennek szükségzerű többlet időigényét.

Mivel annak eldöntése, hogy az elbírálás ideje eleget tesz-e az 5(4) cikk követelményének, nagyban függ az adott eset körülményeitől, az esetjogban felbukkanó, hetekben, hónapokban mért konkrét elbírálási idők értékelése a strasbourgi szervek által nem igazán sokatmondó, de iránymutatásnak megfelelő lehet.²⁰⁷

²⁰⁴ *Neumeister* (8) par. 24. A Bíróság éppen a gyorsaság követelményére hivatkozva leszögezte, hogy a *habeas corpus* jellegű eljárások nem nyújthatnak olyan széles garanciát, mint a büntető tárgyalás, ld. *Matznetter* (10) par. 13., *De Wilde, Ooms and Versijp* (12) par. 78., *Schiesser* (34) par. 31. stb.

²⁰⁵ 7648/76. 17 DR 57. szintén ld. *Wachenfeld* op. cit. (168) p. 178.

²⁰⁶ *Luberti* (75) par. 37., *Letellier* (207) par. 56.

²⁰⁷ Úgy tűnik, a Bizottság és a Bíróság 1–3 hetes elbírálási időt általában elfogadhatónak tart, ld. 7648/76. 17 DR 46. (16 nap), *Letellier* (207) (8–20 nap között, egy kivétellel), 11256/84. 57 DR 57. (5 nap), 11531/85. 53 DR 128. (10 nap). Az egy hónapos elbírálási időnél már kezdődik az a szféra, ahol egyre nehezebb kimenteni az ügy elhúzódsát: 31 és 46 nap (*Sanchez-Reisse* (107) pp. 21–22.), 56 nap (9174/80. 40 DR 59–60.), 1 hónap *C. Engel*, *Publications of the European Court of Human Rights, Series B, Vol. 20. p. 68.* mind jogsértésnek bizonyult. A *Navarra* ügyben a Bíróság igen meglepő ítéletet hozott. Itt nem bizonyult jogsértésnek az hogy a panaszos szabadlábra helyezési kérelmét elutasító döntés elleni fellebbezést kb. hét hónap alatt bírálták el, ugyanis a panaszos ez alatt a hét hónap alatt nem élt azon törvényadta

A relativitás mellett a következtetések levonását nagyban akadályozza, hogy viszonylag kevés döntés született e tekintetben [az 5(3) és különösen a 6(1) cikkben felállított időbeli követelményekre vonatkozóan óriási esetjog alakult ki]. Az 5(4) cikknél a panaszok elsősorban a *babeas corpus* eljárás lehetőségének hiányára, időbeli korlátozottságára vagy az eljárási garanciák hiányosságára vonatkoznak, nem az eljárás hosszúságára. Ennek ellenére az esetjogból az mindenképpel leszűrhető, hogy az értékelésnél fontos tényező az ügy bonyolultsága, és az a mód, ahogy a bíróság kezeli az ügyet (pl. van-e indokolatlan üresjárat az eljárás során), nem lehet azonban kimentési ok a bíróság túlzott munkaterhe, illetve az a tény, hogy az ügy érdemi elbírálása amúgy is elkezdődött.²⁰⁸ Ez utóbbi esetben a bíróságok sokszor arra hagyatkoznak, hogy az ügydöntő határozat, ítélet "megoldja" egyben az előzetes letartóztatás kérdését is. Az érdemi döntés és a *babeas corpus* eljárás ilyen összevonása lehetséges, ha az ügy érdemi elbírálása nem húzódik el, és nem teszi ezáltal elfogadhatatlanul hosszúvá a letartóztatás felülvizsgálatát is.

Elnyesett angolszász gyökerek – új sajátosságok

E cikknek nem célja az angolszász és az európai *babeas corpus* szisztematikus egybevetése, azonban a hátralevő részben röviden kitérek arra a kérdéskörre, ahol a strasbourgi esetjogban látványosan manifesztálódott az eltérés e jogintézmény két válfaja között: ez a bíróság hatásköre a felülvizsgálat során, azaz a felülvizsgálat terjedelme.

A bíróságnak amellet, hogy a bíróság jellemző jegyeivel kell bírnia,²⁰⁹ olyan hatáskört kell biztosítani, hogy tudjon dönteni a jogszerűség vonatkozásában és képes legyen elrendelni a fogvatartott személy szabadonbocsátását. A felülvizsgálat terjedelmét a jogszerűség kritériumai határozzák meg.

Az elmebetegek fogvatartásánál a jogszerűség fontos elem a fogvatartott személy elmebeli állapota. A felülvizsgálat során a bíróságnak szükség esetén meg kell vizsgálni ezt a tényezőt is, hiszen ekkor tud dönteni arról, hogy valóban jogszerű-e a fogvatartás az Egyezmény 5(1)e. pontja alapján, eleget téve ezzel az 5(4) cikk követelményének.

jogával, hogy további kérelmeket adhat be szabadlábba helyezése iránt, Navarra (293/B) par. 29. A *Letellier* ügyben azért utasította el a kérelmet a Bíróság, mert időközben több másik kérelmet is beadott, amit megfelelő gyorsasággal bíráltak el, ld. supra (190).

²⁰⁸ Ld. *van Dijk-van Hoof* op. cit. (76) p. 290., *Coben-Jonathan* op. cit. (28), p. 343., *Kobl* op. cit. (28) p. 510.

²⁰⁹ Kiterjedt strasbourgi esetjog van arra nézve, hogy mely szerv minősíthető bíróságnak, az 5(4) és egyéb cikkekkkel kapcsolatosan. Erre itt még röviden sem tudok kitérni, de annyit meg kell jegyezni, hogy bíróságnak minősülhet bizonyos feltételek esetén a rendes bírósági szerveken kívüli szerv is, *van Dijk-van Hoof* op. cit. (76), pp. 188, 335–340., *Coben-Jonathan* op. cit. (28) pp. 415–419., *Bán-Bárd* op. cit. (168) pp. 51, 75–79., *Kobl* op. cit. (28) p. 509., *Murdoch* op. cit. (25) p. 25.

Angliában a közigazgatási határozat alapján fogvatartott elmebetegek *babeas corpus* eljárásaiban a bíróságok nem vizsgálják a kérelmezők elmebeli állapotát. A bíróságok itt a közigazgatási határozatok felülvizsgálatára irányadó *Wednesbury* elvet követik, ami viszonylag szűk felülvizsgálatot tesz lehetővé: a bíróság vizsgálja egyrészt, hogy a közigazgatási szerv hatáskörében járt-e el (az *ultra vires* kérdése) és azt, hogy diszkrecionális jogkörét jóhiszeműen és ésszerűen gyakorolta-e.²¹⁰ Az elmebeli állapot megítélése a közigazgatási szerv diszkrecionális jogkörébe tartozik, így a felülvizsgálat általában nem terjed ki rá. A strasbourgi szervek előtt ez a gyakorlat elégtelennek bizonyult, hiszen az 5(1)e. pont a jogszerűségnek *materális* kritériumát is tartalmazza (elmebeli állapot), így a pusztán formális felülvizsgálat nem elegendő.²¹¹ E tekintetben az 5(4) cikk szélesebb garanciákat biztosít tehát, mint az angol *babeas corpus*.²¹²

Megjegyzendő, hogy azon esetekben, ahol a jogszerűségnek pusztán formális feltételei vannak [pl. 5(1)f. pont, ahol a kiadási vagy kiutasítási végzés léte elégséges jogalap a fogvatartáshoz], az angol *babeas corpus* felülvizsgálat terjedelme nem szűkebb az 5(4) cikk követelményeinél.²¹³

Összegezőképpen a következőket állapíthatjuk meg. Az a tény, hogy a *babeas corpus* eljárás kiszakadt az angolszász jogi kultúra talajából (pl. eltűnt mögüle a sajátos "joghatóság" fogalom és az angolszász bírói eljárás, a maga sajátosságaival), azzal járt, hogy az európai *babeas corpus* absztraktabbá, letisztultabbá vált és alkalmazási köre módosult. Az Egyezmény 5(4) cikke a változások ellenére is megtartotta a *babeas corpus* eljárás leglényegibb vonásait, így bizvást tekinthetjük ennek egyik formájának, különös tekintettel arra, hogy – mint rövid utalásaimból is kiderült – az angolszász államok *babeas corpus* eljárásai között is jelentős különbségek léteznek.

Az Egyezmény 5(4) cikkében foglaltak áttekintése után kitűnik, miért volt szükség a fogvatartás általános felülvizsgálatát jelentő *babeas corpus* rendelkezések mellett az 5(3) cikkben külön szabályozni a letartóztatás bírói jellegű felülvizsgálatát. Ez utóbbi ugyanis automatikusan, hatósági kezdeményezésre történik, és jóval rövidebb határidőn belül kell a

²¹⁰ *Wednesbury* ügy (1984) K.B. 223, 228–232., konkrétan a fogvatartás felülvizsgálatánál kulcsügy a felülvizsgálat terjedelmére *R.v. Governor of Brixton Prison, ex parte Sarno* [1916] 2 K.B. 742. a jogszerűség mellett azt vizsgálják, hogy a hatóság nem rosszhiszeműen, "szeszélyből", vagy jogellenes célból cselekedett-e. A felülvizsgálat szűk voltának kritikájára ld. J.G. *Laws: Ghost in the Machine: Principle in Public Law*. Public Law, 1989. p. 27.

²¹¹ *X.v. UK* (46) par. 58–59., *Asbindingane* (93) par. 52., 6870/75. 32 DR 231–234.

²¹² A másik látványos eltérés alapja a *Re Featherstone* (1953) Cr. App. Rep. 146 D.C. ügy, amely kizárja Angliában a *babeas corpus* eljárást büntetésüket töltő elítéltek esetében. Láttuk azonban, hogy az ún. diszkrecionális életfogytiglan esetében az 5(4) cikk alkalmazása követelmény lehet (ld. *supra* 145.) így az angol *babeas corpus* itt is szűkebb.

²¹³ 9174/80. 29 DR 163–164., 9088/80. 28 DR 164–165. A felülvizsgálat megkívánt terjedelme nem a kiutasítás vagy kiadás jogszerűségére (ez lenne a materális feltétel) terjed ki, hanem csak a végzés meghozatalának jogszerűségére (hatáskörön belüli-e; van-e hatáskörrel való visszaélés) ld. 7317/75. 20 Yb. 442. és *Bán–Bárd* op. cit. (168) p. 54., *Fawcett* op. cit. (39) p. 119.

szabadlábrahelyezés kérdéséről döntést hozni, mint az 5(4) cikk esetében. Ezenfelül a letartóztatásnak egy pótlólagos, materiális feltételét (a letartóztatás ésszerű időtartama) is beteszi a felülvizsgálat körébe. Ezek a sajátosságok kétségtelenül indokolják a kétféle felülvizsgálat elválasztását, és külön szabályozását annak ellenére, hogy általában a szabadságmegvonáshoz kapcsolt biztosítékok között funkciójuk lényegileg azonos.

LÁSZLÓ BLUTMAN

JUDICIAL REVIEW OF DETENTION IN THE EUROPEAN HUMAN RIGHTS SYSTEM

(Summary)

Article 5 of the European Convention on Human Rights sets forth two proceedings as regards the judicial or quasi judicial review of detention. Under Article 5(4) any detainee may institute judicial proceedings in which the lawfulness of the detention will be decided and release ordered if the deprivation of liberty is unlawful (*habeas corpus*). The other proceedings founded upon Article 5(3) of the Convention covers detentions which fall within the scope of paragraph 5(1)c.

The paper considers the structure of the relevant provisions, gives account on the characteristics of the two proceedings and clarifies their relationship in light of the Strasbourg case law. Emphasis is laid on the problems concerning the interpretation and practical application of this part of the Convention. In this respect a detailed analysis was given on two essential problems.

The construction by the Strasbourg organs of Article 5(3), which is in conflict with the language of the provision, led to a particular model of reasonableness of detention. The author analyses this model and its problematic implications, taking some relevant national laws into attention.

The *habeas corpus* provision of the Convention were taken over from the English law. The application of the special *habeas corpus* rules may cause procedural problems within the continental law systems. In some of the cases the Commission and Court confronted these problems and tried to overcome them. However, these cases resulted in unconvincing answers to some procedural questions. The author puts forth these problems and indicates the possible solutions in light of the relevant Anglo-American *habeas corpus* case law.